

Աղբիւրի յաւելած

Հոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը

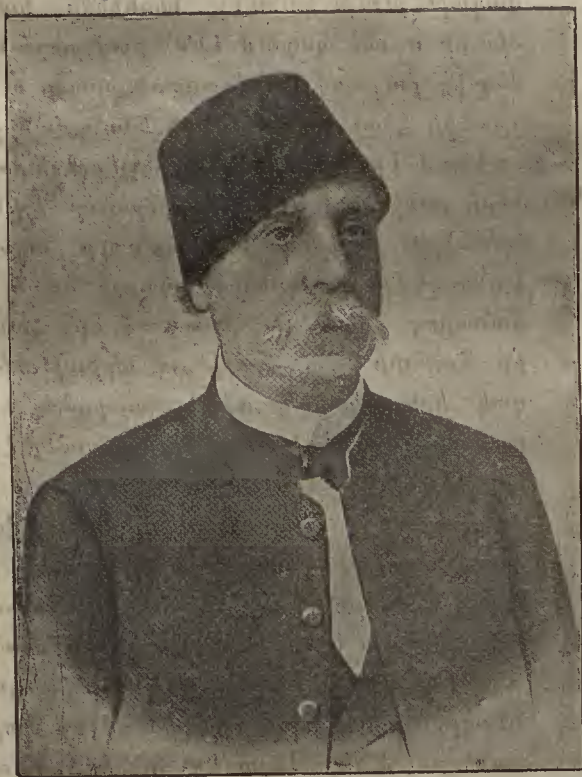
№ 2 կիրակի յունարի 17

տասներորդ տարի 1899

ՇԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է 1899 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հասցի՝ Тифлиς, редакция иллюстр. жур. АГБЮРЪ-ТАРАЗЪ կամ Tiflis (Caucase) Réd. des jour. Agbur et Taraz.

Ն Ո Ւ Բ Ա Ր Փ Ա Ղ Ա

Նոր տարւոյ առաջին օրը, յունարի մէկին Պարիզում իր հոյակապ ապարանքի մէջ 74-ամեայ հառախում կնեց իր մանկանացուն հոյազն համախարհային հանճար-հաղափքէ Նուբար-Փաւան: Նշանաւոր դիպլոմատը բուն դարարազցի է. նրա պապը և հայրը ծնել են Ղարաբաղում, իսկ ինքը Զմիւռնիայում 1825 թ. յունարին: Սկզբնական ուսումը Նուբար-Փաւան ստացել է Շեքարիայում և ապա Ճրանիայում: 1842 թին, նա գնաց իր հեռի Պոդու-Քէյի մօտ, որ այն ժամանակ Սգիւսոսի արտօքին գործերի մինիստրն էր: Կարճ ժամանակում շուտով մանաւանդ իր բնածին բնութեան իրենց, երիտասարդ Նուբարը ստանձնեց Մեմէթ-Սէյի և Իբրահիմ-Փաւայի մօտ փառաւորի պատճառ և վերջինիս ուղեկցելով Եւրոպա ու Կ. Պոլիս, վերադարձաւ Սգիւսոս և Արա-Փաւի օրով ստացաւ բէշիկսար: 1850 թ. հոյազն Քէյը ուղարկեց Լոնդոն, ուր նա մեծ աջողութեամբ Թիւրքիայի դէմ պատերազմեց Սգիւսոսի իրաւունքները: Ապա նա եղել է Վիեննայում իրաւոր դեսպան Սգիւսոսի, իսկ Սալիկ փաւայի օրով նրան էր յանձնուած Սգիւսոսից Հնդկաստան երկարուղի կառուցանելը: Այս ժամանակից իսկ սկսեց հսկայական բայքերով առաջ բերանալ Նուբար-Քէյը, երեսուն հանելով թէ հմուտ ազմիրանատէր և թէ հանճարաւոր դիպլոմատի բնութեան: Սուէզից-Կալիքէ երկարուղու գիծ տանելը չընայած բնական մեծ խոչընդոտներին, Նուբար-Քէյ կատարեց զարմանալի տոկոսով:

† Ն Ո Ւ Բ Ա Ր - Փ Ա Ղ Ա

քեանք: Բայց այդ մեծ գործը կատարելուց յետոյ մի քանի քիւրիմացութիւնների պատճառով Նուբար-Ռէյը երաժարեց պատճոցից:

Իսկայի վաճառի օրով Նուբար-Ռէյին յանձնարարեց նորից պատճոց, Սուէզի ջրանցքի գործը եւ այլն: Այս ժամանակ Նուբարը ստացաւ վաճառութեան շիջոս եւ ստանձնեց հառարակական աշխատանքների միջնորդի պաշտ. Քէյը, մացնելու Եգիպտոսում կարգ, կամեմ: Նուբար Փաշայի ջանքերով Եգիպտոսում ամուսնացաւ Եմմէի վրայ դրեց երկրի ինքնավարութիւնը: Այնուհետեւ նա եգիպտական կառավարութեան դեկրէի մէջին ամուսնացաւ՝ կատարեց զիւլայնաթիկական մի քանի պատասխանատու գործեր: Ռեյիին կոնգրէի նա ներկայացրեց Հաշատանի բլ. Գորմների սկզբնական ծրագիրը, որ տարաբախտաբար Ներսէս պատրիարքը մի քանի անհետաձգումների խորհրդով չընդունեց:

ՄԵՐ ԹԱՏՐՈՆԻ ՎԵՏԵՐԱՆ

Տ Ի Կ. Ս Ա. Թ Ի Ն Ի Կ. Զ Մ Ե Կ Ն Օ. Ն Ի Ն

Անձր մտու է պատել հայ բեմին,
Մուսլ խաւարը տարածել չորս դին.
Մեղադրեցի սրբազան Տանար
Հայունու առաջ փակած էր իսպառ:

Բայց ահա յանկարծ Դու երեւացիր,
Կանթեղի նման պայծառ շողացիր,
Եւ հալածելով դարաւոր խաւար՝
Քայլեր՝ դ առաջ բացիր սուրբ Տանար:

Նախապաշարմունքն ոտնասակ տար,
Ազատ, համարձակ բեմը բարձրացար —
Եւ քաղցր հնչեց Քո ոսկէ բերնով
Մեր չկնաղ սեռի առաջին թոթով:

Հայ ժողովուրդը՝ շարժող հաւաքած
Այսօր հրնում է՝ Քեզանով դիրքւած,
Երկրպագում է բարձր ձնորհիդ,
Ու ջերմ կեցցէներ ձօնում անունիդ:

Այս կեցցէները, բոլոր ովսանման
Անուիդ նման՝ անմահ կրմնան.
Մեր բեմի Մայրիկ! դեռ դարեւ երկա՛ր
Քո դափնիները կրմնան դալար!

Երեսունեօթնգ-ամեայ Քո տօնին
Մատուցած բոլոր պարգեւ ու ձօնին
Թող եւ միանայ այս իմ դաշնակիր,
Տկար քնարիս համես՝ նւազր!

Յարութիւն Թումանեանց

ՎԻՒՔԵԱԼԱՅԻ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Ա.

Ա Մ Բ Ո Խ

Այլապար Բառֆորի ամբողջ ասիական ափը, Բէյլիզի մինչեւ Գատը-զիւղ զտնւած բոլոր բլուրներն ու բարձրութիւնները ծիւղում էին վարդ-մանիշակազօյն փառահեղ արշալոյսի ծանրածածան շողքերի տակ: Մութ կապուտ երկնակամարից Հեղահետէ Հեռանում էին ոսկիափայլ աստղերը եւ լուսաբերը Իսկիդարի Զամիջա լեռան դաղաթից ուղում էր աւետել պառաւ Բիզանդիսին բարի լոյս: Արեւելքում Հորիզօնին կրակ էր առել. կարմիր, մանիշակի, նարնջի, դեղին ու կանաչ Հրեղէն բոցերով վառվում եւ աղամայ դրաւում էին մարդու աչքերը բնութեան զեղեցիկութեան վրայ՝ սքանչանալու համար: Հեռուն աղօտ լոյսի մէջ կալծեա թէ ամպիկների հետ ծիւղում էր եւ ինքը Հորիզօնը: Սարերի զաւարագեղ լանջերը, բլուրների սեւ սեւ խրամատները, ձորերն ու Հեղեղատները, մանաւանդ նորահարսի նման ծովի հետ մեղմ ճօճող բարակ ու բարձրագագաթ թուխ կանաչ նոճիկները կարծես ձեռք ձեռքի տուած պարում էին քաղցրաշունչ զեփիւռի մեղմիկ սուլոցով բարձրացրած քաղցր ու ներդաշնակ շշուշի հետ: Բարակ մէկի նման մանիշակի մի քող ծածկում էր Իսկիդարի եւ Բէյլէրէյի բարձրութիւնների լանջերում զտնւած բլրատուր շինութիւնների երեսները, ալդետանների ծառերը իսկամական կանաչը դէմքերը ծածկող շղարշի նման, որ աստիճանաբար ցնդում անհետանում էր: Հանդարտ ծովը իր Հայելիի նման հարթ ու արծաթափայլ մակարդակ երեսը կարծես սփռել, տարածել էր բլուրների ոտքերի տակ, որի մէջ անդրադարձել էր Հորիզօնը իր սքանչելիքներով: Անթիւ նաւերը, շողեւանները, զրահաւորները մեղմ ճօճում էին եւ ծովափում կապւած նաւակները ծովի հանդարտ ալիքների հետ առաջ էին դալիս եւ ետ ետ էին բախում նաւամատոյցներին կլոր-պար բռնողներին նման:

Լոյրը թէլէ նոր նոր էր թափանցում իմ սենեակը, բայց արդէն նկատում էի բոլոր առարկաները: Անհրաժեշտ էր սենեակիս օդը փոխել ուստի կամաց իջայ մահճակալից եւ արեւելեան լուսամուտին մօտենալով մի փեղկը կիսով չափ բացի: Թէլէ դեռ մթնշող, բայց արդէն կեանքը սկսել էր եւ դալ, բանւոր, զործաւոր, դասը կպել իր զործին եւ Բառֆորի վրայով սողացող զայիքներն ու նաւակ-

ները աջ ու ձախ սլանում էին քամուց էլ արագ: Այդ բոլորը թարմ օդի հետ ինձ բոլորովին կազդուրեց, սթափեցրեց և քնի պէտք էլ չըզգալով, թեքւեցի լուսամուտի գոգում և աղաչաբար սկսեցի աչքս շրջել հորիզոնի այս ու այն կողմը և դիտել այն բոլոր փոփոխութիւնները, որոնք առաջանում էին հիւսիսից հարաւ Բոսֆորի ափերում արշալոյսից մինչև արեւադար: Ձկնորսը իր նաւակը լքցրած առատ որսով, ուռկանը հաւաքած, քրտինքը ճակատին թիւփարում է արագ արագ, որ մի րոպէ առաջ հասնի Պալդ-խանէ (ձկան մախառուն) իր գիշերաչ աշխատութեան վարձն ստանալու: Պարտիզպանն ու այլեպանը նաւակներում բեռնաւորած իրանց բերքը՝ խնդրում, խրախուսում են ժամ առաջ խկէլէին (հաւաքանոց) մօտենալու համար: Խանութւորը վազում է կրպակը բանալու, գործակատարը հեւալով ցատկոտում է, որ տիրոջից առաջ կանգնի մագազինի դուռը: որմնադիրը, քարտաշը, դարբինը մտախուհ քայլերը առաջ են փոխում և միւլէզդինները մինարէների զլիւից աղօթքի են հրաւիրում իսլամի հաւատացեալներին, որոնք թեւերը վեր քաշած, աղօթքները մրմնջալով առաջ են վազում, ճանապարհներին չէշմէներին (աղբիւր) առաջ կանգնելով լացւելու համար: Օդը թէև թուլւում էր, բայց երկրում տիրող աղմուկն ու ժխտը չէին թողնում նրանց ճշկոյրը լսելու և շողինաւերի, շոգեկառքերի սուլիչները իւրացնելու աստիճան շացնում էին ամեն կողմից:

Հրաշալի է արեւադարին Բոսֆորի մակերևոյթը: Արեգակի երկար ու ոսկեգեղուն անդրանիկ ճառագայթները անմիջապէս տարածւում են Չամչալի բարձունքներից դէպի բիւզանդական բլուրների դըլին կանգնած երկնամերձ մզկիթների և նրանց մինարէների գագաթներին, որտեղից աղակիներից, կամ արձիճէ ծածկոյթների վրայից անդրադառնալով անթիւ, անհամար ճաճանչներ են արձակում: Ծովի հայելանման մակերևոյթը արեգակի աչք խոտողացնող ճառագայթների տակ մեղմիկ ծփանքներից ցոլալով բարձրացնում են անհամար ցոլքեր, որոնք ծփծփալով ծածանում են ալիքների հետ: Սրանց վրայից սլանում էին ու անցնում այն բազմաթիւ նաւակները, բեռնաւորած բնութեան առատապէս պարզեւած անթիւ բարիքներով, որոնց շատերի ձիւնի նման սպիտակ և արեգական ճառագայթների տակ արծաթի նման փայլով առագաստները գեփիւռը ուռցրած մղում էր առաջ առաջ: Երբ լոյսի հետ կեանքն ու կենդանութիւնը կրկին վերադարձել և իրանց ծիծաղներով խնդացրել էին

Կ. Պոլիսը, երբ ամեն կողմից դիմում էին ուրախ դէմքով լիայոյս մարդիկ իրանց զործին կաշեւու, յանկարծ դադարեց զեփիւռը, մնջեցին նրա սուրոցները և հարաւից՝ Մարմարա ծովի խորքերից հարաւային լոտոսի հետ բարձրացան սպիտակ և ապա մութ մութ ամպերը, հետզհետէ տարածւեցին, բռնեցին ամբողջ երկնակամարը և թանձր թուխպր պատեց ողջ մայրաքաղաքին:

Մռայլ հորիզոնը իր տիւր սլափերով անմիջապէս հեռացրեց ժամանակաորապէս բնութեան քնքոյշ տեսարաններով բերկրած սրտից ուրախութիւնը և թախիճն ու մտաւանջութիւնը դարձեալ սլափեց քաղաքացիների հոգւոյն, որոնք իսկոյն մռայլացան: Թէև ուղեցի կրկին քնել, բայց անկողնի մէջ դադարումս կտրւեց և անհանգստութիւնը այն աստիճան սաստկացաւ, որ ձայն տւի ընկերոջ՝ Զիալին, որը վեր կացաւ, հրամայեց ծառսներին, ջուր բերեն լացւելու: Քիչ չեսոյ կաթնով սուրճ բերին մեզ, խմեցինք, նախաճաշեցինք և իջանք պարտէզ: Այդտեղ դալերիւններում, թէև բաց օդում փթթում էին գոյնզգոյն քաղցրաբոյր ծաղիկներ, որոնք թէև առսւտեան պարզ օդին իրանց դիւրաւան հոտով հարբեցնում էին, բայց ջինջ օրւայ դարթութիւնը չէին ներշնչում: Զիան նոյնպէս մի քանի կատակներ արաւ, բայց աւելի տիրութիւն, քան թէ ծիծաղ առաջ բերեց: Տխրութիւնը այն աստիճան սաստկացաւ, որ առաջարկեցի Զիալին դռանքի դնալ, տանից դուրս գալու զըլխաւոր նպատակով:

Արդէն ժամը ինն անցած էր, երբ մենք փողոց դուրս եկանք և կամաց կամաց խօսելով դիմեցինք Բէշիկ-թաշի սարալի կողմը և այնտեղից զըլխաւոր սրդոտալով դէպի Պարա-թաշ ուղղւեցանք. փողոցներում անց ու դարձը սովորականից դուրս էր, ամեն մի անկիւնում կասկածելի տարադներով մարդիկ կարծես մասնաւորաբար կանգնել հսկում-ըսպասում էին: Աւելի շատ աչքի էին ընկնում սոֆթաներ, կապոյտ մանաւանդ մոյգ-կանանչ վերարկուներով և սպիտակ ու սաւաւ կանանչ ապարօշներով: Այդ բոլորը այնպէս արագ և սրտատրոփ անց ու դարձ էին կատարում, որ կարծես թէ հոգեկան անհանգստութիւն ունէին և անհամբեր սպասողական դիրքի մէջ էին: Թէև Զիալի զանազան հարցերին կցկտուր պատասխաններ էի տալիս, բայց աչքերս չորս դիւր դարձնելով անընդհատ դնում էի շուրջը կատարածները: Մի արագ քայլ, մի ձիււոր, մի ծածկած կառք իսկոյն խլում էր հայեացքս, հետաքրքրութեամբ հետևում էի ամեն մի արտասովոր առարկայի:

Գ Է Ղ Ե ց ի ո լ թ ի ռ Ե ւ ա յ լ ա ց դ ա ի ո լ թ ի ռ Ե

Թոփ-խանէի (թնդանօթանուլարան) մօտից ծանր քայլերով անցանք: Երկաթի վանդակներից դիտում էինք այնտեղ դարսած բազմաթիւ թընդանօթները, որոնք իրանց նշանակութիւնը բոլորովին կորցրել էին Կրուպի թնդանօթների առաջ: Իջեցրել էին բերդերի բարձունքներից և որպէս անպէտք իրեն դարսել ձուլարանի ընդարձակ գաւթում: Այն ինչ մի մեծ ահուելի թնդանօթ էին դրել այդ գաւթի ծովեզրեայ կողմը, որի մէջ կարելի էր որպէս գնդակ բանացնել այդտեղ գտնւած Հին թուրքական ձուլարանից դուրս եկած բոլոր թընդանօթները: Մի խումբ անգործ մարդիկ էլ շրջապատել էին այդ թնդանօթը և ապուշ ապուշ դիտում ակերը, յատակի երկաթի ըէլլսները, շարժիչ ճախարակներն ու մեքենաները և գլխները շարժում բերանները բաց արած:

—Արմ, ասաց Զիան ինձ, արդեօք քանի՞ քանի՞ հազարաւոր ոսկի է ծախսւել այս թնդանօթները ձուլելու համար: Որքան տանջանք, որքան մարդկային ջանք է գործ դրւել մինչև սրանց գլուխ բերելը, իսկ այսօր, այսօր այն Կրուպի թնդանօթները երևելուց յետոյ քանի փարա արժեն...

—Մի քանի տարուց յետոյ էլ այդ Կրուպի թնդանօթը սրանց նման ետ կընկնի, թէև նրա համար հարկւր հազարներով ոսկի են շող տւել...

—Այդ շատ իրաւ է, ասաց ընկերակիցս, բայց ինչ պիտի անես, աշխարհի կարգն է. այսօր պիտի ունենաս, պիտի գործածես և երբ անպէտքանայ, շարտես, նորը ձեռք բերես:

—«Կըշպրտես»... բայց ինչ ես շարտում, քանի հարկւր հազար լիւրա... այդ գումարը, որքան հազար մարդ արիւն-քրտինք են մտել, մինչև աշխատել են, վաստակել են: Արդեօք քանի՞ քանի՞ հազար կիներ, երեխաներ քաղցած մերկ են մնացել, որոնց ձեռքերից խլած փարաներով այս թնդանօթներն են ձուլւել, դնւել...

Մինչ մտքումս ես այդ թնդանօթների վրայ ծախսւած միլիօններն էի հաշւում, այդ գումարների տասնեակ տարիներում բերելիք բարդ տոկոսները, հեռւից երևեցաւ մի մեծ խումբ սոֆթաների, որոնք աղմկելով գալիս էին Ղալաթիայի ձիաքարշի մեծ պողոտայով: Տարակոյս չըմնաց, որ այդ խմբին էին սպասում ճանապարհին մեզ պատահած սոֆթաները, որը առաջ գնալով անդադար բազմապատկուծ էր հետևողների և հետաքրքրողների ահաղին խմբերով: Ժամանակ կորցնելու չէր, պէտք էր շտապել դէպի ետ՝ Բէշլիք-թաղ և մի յարմար տեղ ընտրելով տեսարանը դիտել:

—Զիա, ասացի ընկերոջս. շտապիր, գնանք Բէշլիք-թաղ, այս խումբը սարայ է գնում:

—Ո՛չ, սրանք ինչպէս երևում է, մի յայտնի մեռել ունին, եկել են, որ թաղեն, ասաց ընկերս:

—Այո՛, մեռել ունին, բայց մեռելն անսպասձառ Տոլմա-Բաղչէյումն է, ասացի, տե՛ս, բոլորը այն կողմն են թեքւում:

Տասն-քսան կարգ բարձրահասակ և ալեխառն մօրուսով մոլլաներ, սոֆթաներ, հազնւած գոյնզգոյն մահուղից երկայն վերարկուներ, որոնց փէշերի տակից երևում էին գոյնզգոյն ձողերով ձամի ու հալէրի մանխտաններից հազնւած էնթարիները, գլխները սպիտակ, դեղնադոյն և կանանչ մեծամեծ փաթաթոցներով առաջ էին գալիս ձորակից առաջացող հեղեղի նման: Բոլորը թէև ոտքերին հագել էին դեղին մաս և կարմիր բաբուճ, կամ չստեր, բայց արագ արագ առաջ էին դիմում ջրվէժի նման մըռնչելով և գոչջալով: Թէև մենք սրանց առաջից համարեա թէ վազելով առաջ էինք գնում, բայց շուտ շուտ ետ էինք դառնում, դիտում այդ սոֆթաների խումբը, որոնք կարծես մեղ հալածում էին:

Թէև երկինքը ամպացած էր, բայց անձրևի կաթիլ դեռ չէր թափւել և շոք չըկար, այնպէս որ միայն քայլէն էր մեղ յոգնեցնում: Կողմնակի փողոցներից, նեղ նեղ անցքերից անդադար խմբերը գալիս և աւելանում էին մեծ խմբին: Մեր անցած մեծ պողոտան, որ երեսուն — քառասուն արշին լայնք ունէր, ամբողջ երկարութեամբ արդէն լցւել էր սոֆթաներով: Բարձրից նայելիս, փողոցի մէջ միայն մեծ մեծ ապարօշներով զլուխներ էին երևում կապոյտ ու կանաչ ուսերի վրայ: Այդ պողոտան, որ Բոսֆորի ափերի հետ գուզընթաց օձաձև էր ուղղութեամբ, մի հինգ հարկւր քայլ հեռուն մեծ շինութիւնների ետևը թեքւում, էլ բան չէր երևում: Արդէն պողոտայից անցնող բոլոր կառքերը, սայլերը, նոյն իսկ ձիաքարշը, մինչև իսկ ձիաւորներն ու հետինները պարտաւորւեցին կանգնել, կամ կարողացողները փոքրիկ, կողմնակի նեղ փողոցներով գնացին իրանց նըպատակին: Մեր ետևից գալիս էին սոֆթաները և նրանց հետևողներին վերջ չըկար:

Փողոցի մէջ մնալը ոչ միայն անյարմար էր, որովհետև մենք չէինք կարող որոշ բան տեսնել, այլ մինչև անգամ վտանգաւոր. ուստի բարձրացանք զառիվերը, Արդիւ-Աղիզի մօտ շինել տւած նոր թաղի լայն պողոտայով և Սառաֆեանցի տան դռան դանգակը հնչեցնելով, ներս մտանք: Ամենից յարմարաւոր շինութիւնն էր, այնպէս որ սրանց պատշգամբից ազատ տեսնում էինք ոչ՝ միայն Տոլմա-

Ֆաղէն, այլև իր շրջապատի պողոտաները և ծովեզրի մուտքը և ելքը: Մինչ մենք հասնէինք Սառաֆեանցի տունը, սոֆիթաներն էլ դուռում գոչումով առաջացան շրջապատեցին Տոլմա-Ֆաղէն, այնպէս որ սրանց դրդիւնից Բէշիք-թաշի և Գաբա-թաշի գաւիթները վրայ գտնւած բոլոր տների պատշգամբները և լուսամուտները լցել էին կանանց և տղամարդոց մեծ բազմութեամբ:

Ամբոխը սկսեց խռնուել սարայի հարաւային դրան և նրա դէմ գտնւած Մէջիլիէ մզկիթի միջի մեծ հրապարակում և նրա մի ծայրը առաջ գնալով դէպի հիւսիս, հասել էր մինչև Չրաղանի և Ելզգ-Քէօշք պարտէզների շուրջը: Ահադին ամբոխը այնքան արագ տարածւեց ու շրջապատեց կրկին սարայները, որ ժամը տասներեք ժամ չհղած՝ այդ կողմերի բոլոր փողոցներն ու պողոտաները այնպէս էին լքցւած բազմութեամբ որ անցնելու հնար ոչ մի կերպ չէր կարելի գտնել: Սարայների ել ու մուտքն էլ դադարեցաւ: Թէև գաւիթների ել ու մուտքը արտաքին բակերի վրայ ցայցի համար բաց էին, բայց ներքինները ներքին դռները փակւած՝ սոսկալի իրարանցումի մէջ էին: Արտաքին ամեն դրան աջ ու ձախ կողմին պահապանները հրացաններով թէև կանգնած էին, բայց ներս ու դուրս մտնող իւրեմաներին և սոֆիթաներին երկիւղներից և ոչ մի ծպտուն չէին հանում:

Ամբոխը հետզհետէ խռնում էր, Ղալաթայի ձիաքարշի մեծ պողոտայից մինչև Չրաղանի հիւսիսային պարտէզները մի մղոնից աւելի երկարութեամբ մըջիւնի նման դժվարում էին և այս պողոտայի հետ կցւած բոլոր երկրորդական փողոցներն էլ խիտ բաղմութեամբ լցւած էր, որոնց բարձրացրած աղմուկը թաշ-ղէջայի և Թաքսիմի զօրանոցների հրապարակներից էլ կարելի էր լսել:

Սարայի հարաւային դռնից երեք հարիւրի չափ սոֆիթաներ ներս մտան և դրա տասնապատիկն էլ դրսի դրան առաջ կանգնած աշխատում էին անցքը պահպանել: Անընդհատ ներսից դուրս էին գալիս սոֆիթաներ՝ ոտքով, ձեռքով, ամբողջ մարմնով շարժւելով տեղեկութիւններ էին տալիս ու կրկին ներս՝ գաւիթը մտնում: Մի խումբ սպիտակամորուս հաստափոր մոլլաներ հետևում էին ներսից եկած պատգամաւորների համբաւներին ուշի ուշով և անդադար սալալատակին խփում իրանց ձեռքերի զաւազանների երկաթի ծայրերը, ահադին աղմուկ բարձրացնելով: Գերունիների ամեն մի շարժումը խռնւած ամբոխին յորձանքի նման այս ու այն կողմն էր տատանելով շարժում, որոնց սպիտակ ապարօշաւոր

ղլուխները փրփրալի ծովային ալիքների նման անվերջ ծածանւում էին: Արդէն Ռոսֆորի ասիական եւրոպական բոլոր աիերից ու բարձրութիւններից ժողովրդի դիտակները ուղղւեցան սարայների կողմը. ամեն տեղից սրտատրուի սպասում էին գործի վախճանին:

Ա. Ե. Բ. Ե.

(Կրեարունակի)

I

Ախ, աչերիս մէջ հուր մի որոնիր—
Նրանք շատ վաղուց մարել են, ընկեր.
Քաղիկ հասակիցս ես շատ տանջւեցի.
Եւ իմ արցունքը մեծ հեղեղի պէ.
Սրտումս թափւեց.

Մարաւ իմ հրդեհն— իմ սիրտը, ընկեր,
Ախ, աչերիս մէջ հուր մի որոնիր:

II

Անյայտ, անորոշ, անձև՝ տենչերով
Ձգտում է հոգիս հեռու, շատ հեռու.
Տխուր ու մռայլ, ինչպէս մշուշ ծով
Խուլ հեծեծում է ափերի վրայ...
Եւ ինչպէս երանգ— և կայ, և չըկայ...

III

Հաւոտս հանգաւ...

Ախ, աշնան դալուկ տերւների պէս
Յոյսերս մարան, յոյզերս մարան.
Էլ չեմ արտասւում. և, ընկեր, դիտես,
Թէ սիրտս այնպէս— սառուցի նման
Կրծքիս տակ մեռաւ...
Ողևորութեան մի հնչիւն չըկայ,—
Չըկայ մի թույլ կայծ այն վառ հրդեհից.
Ես էլ չեմ ապրում...

Ա. Բ. Ե. Բ.

«Յ ա ռ ի լ ն յ ա!»

Նկար Գ. Խոմի.

Ի Ս Լ Ա Մ

Պատմական տեղեկություն

Աշխարհի սկզբից մինչև այժմ իւրաքանչիւր ազգ, իւրաքանչիւր ժողովուրդ ունեցել է մի որոշ դաւանանք—կրօն, որի վարդապետութեամբ նա առաջնորդւել է, որի արձարձած գաղափարներն ուղեցոյց են դարձել կենսական այլ և այլ հարցերում: Մարդ արարածը, իբրև մի թոյլ էակ, շրջապատւած լինելով ահեղ բռնութեան բազմազան արհաւիրքներով ամեն մի քաջափոխում հանդիպելով անհասկանալի, անբնական երևույթներ, բնականաբար երեւակայութեամբ պիտի ստեղծէր մի կամ մի քանի գերբնական ոյժեր, որոնց գթութիւնն ու օգնութիւնն անհրաժեշտ էին կրիտիկական բոլէներում: Ահա այդպիսով սկիզբ է առել նախնական կրօնը, որը ամեն մի երկրում համակերպւել է շրջապատող բնութեան, ունեցել է իր բնորոշ յատկանիշները:

Կրօնը մտքի, երևակայութեան, հոգեկան պաշտօնների արդիւնք լինելով չէր կարող մնալ անշարժ ու անփոփոխ: Նա ձևափոխւել, բարեկարգւել է նոյն չափով, ինչ չափով զարգացել է մարդու կուտուրական կեանքը, լայնացել է մտաւոր աշխարհահայեացքը: Նա, իբրև գլխաւոր գործօններից մէկը մեծ դեր է կատարել և կատարում մարդկային կեանքում, մեծ ազդեցութիւն է ունեցել ազգերի փոխադարձ յարաբերութեան վրայ:

Թէև բոլոր կրօնների մէջ իսլամը զրեթէ ամենալերջինը, ամենանորն է, բայց և այնպէս ունի հարիւր միլիոնաւոր հետևողներ և զօրեղ հետքեր է թողել պատմութեան էջերում: Մասնաւորապէս հայ ազգը իր երկրի աննպաստ տեղադրութեան, ներքին խռովութիւնների պատճառով երկար ու ձիգ դարերի ընթացքում մեծամեծ զրկանքներ, հալածանքներ է կրել մահմեդական տարրից—իսլամի դաւաճներից: Իբրև ապացոյց բաւական է լինել արաբական աւե-

րիչ արշաւանքները, մինչև օրս շարունակող թիւրքական բռնութիւնները, բաւական է պատկերացնել թիւրքաց հայաստանի արիւնյաներկ դաշտ ու լեռները, զիւղ ու քաղաքները: Չընայելով այդ հանգամանքին, մեր գրականութիւնը շատ քիչ ուշագրութիւն է դարձրել իսլամի վրայ, մեր ժողովուրդը շատ քիչ տեղեկութիւն ունի կրօնական այն վարդապետութեան մասին, որի աշակերտներն իր դարաւոր թշնամիներն են եղել:

Ահա այդ շարժառիթից դրդւած՝ մենք ներկայ դրածքով աշխատել ենք գէթ մի համառօտ ծանօթութիւն տալ իսլամի մասին, բաց թողնելով մանրամասնութիւնները, մասնագիտական բացատրութիւնները:

I

Իսլամի հայրենիք

Իսլամի *) բուն հայրենիքը Արաբիա մեծ թերակղզին է, որը ընկած է Կարմիր ծովի, Պարսկական ծոցի և Հնդկական ովկիսոսի մէջ տեղը և որի տարածութիւնն է 52,000 քառ. մղոն: Արաբներն այդ թերակղզուն հազիրես էլ արաբ անունըն են տալիս, որ նշանակում է արաբների կղզի:

Այդ երկրի բնակիչները—արաբները ծագել են Ջոկտանից **), որը Սեմի (Նոյի որդի) չորրորդ սերունդն էր: Ջոկտանի Նարաբ որդին հիմնեց Նմէնի թագաւորութիւնը, իսկ միւս որդին—Ջուհամը հիմնեց Հեջազի թագաւորութիւնը: Ջուհամի ժառանգները բաւական երկար ժամանակ իշխեցին և զրանք էին, որ հիւրընկալեցին Հազարին և Իսմայէլին, երբ Աբրահամը նրանց իր տանից դուրս արտաքսեց:

Իսմայէլը ամուսնացաւ Ջուհամեան տոհմի Մոդադ իշխանի աղջկայ հետ և այդ ամուսնութիւնից ծնան 12 որդի, որոնք տէր դարձան ամբողջ երկրին և ջնջեցին—անհետացրին Նարաբի յաջորդներին... Դրանց սերունդը, հետզհետէ աճելով, տարածւեց զրեթէ ամբողջ թերակղզու վրայ և զանազան մեծ ու փոքր պետութիւններ կազմեց: Դրանք սկզբում իսմայէլացիներ, իսկ յետոյ արաբներ կոչւեցան, զրաւեցին բարբեր հովիտները, շինեցին բազմաթիւ քաղաքներ, բերդեր և ուկեցին պարապել երկրագործութեամբ, անասնապահութեամբ ու վաճառականանութեամբ: Արաբների մի մասն էլ գերադաս համարեց թափառական կեանքը:

Բոլոր արաբները բաժանւած էին բազմաթիւ

*) Իսլամ-նշանակում է Աստուծոն անձնատուր լինել:

**) Տես Գիրք Ծննդոց Մովսիսի, Ժ. 25—30:

մանր ցեղերի, որոնցից իւրաքանչիւրն իր առանձին շէյխը կամ էմիրն ունէր: Էմիրի վրանի առաջ միշտ ցցւած էր լինում մի նիզակ, որ նշան էր նրա իշխանութեան: Նրա պարտականութիւնն էր կառավարել իր ցեղը, առաջնորդել դէպի պատերազմ, ընդունել անւանի հիւրերին և այլն: և այլն:

Անապատի դուռերը — արաբացի միշտ ստիպւած լինելով պաշտպանել իր երամներն ու հօտերը, մանկութիւնից վարժուած էր գէնք բանեցնել, ուստի նրա մէջ հետզհետէ դարդանում էր պատերազմելու բնագործ: Բայց չընայելով իր անհանգիստ և աւարտէր բնաւորութեանը, նա չափազանց հիւրընկալ և վեհասնձն էր: Ողորմութիւն տալը, հիւր ընդունելը, նոյն իսկ թշնամուն իր վրանի տակ պատուարելը մեծ հաճոյք էր նրա համար:

Արաբացի

Արաբական իւրաքանչիւր ցեղ ունէր իր երկրպագութեան առարկան — կուռքը: Զատ ստարածւած էին ուրբէական և մոզական կրօնները: Երաբների կարծիքով սարէութեան հիմնադիրը Սէթի որդին — Սաբին է եղել. ոմանք էլ ենթադրում էին, որ այդ Աբրահամի քարոզած կրօնն էր, որ ընդունեցին նրա արժանաւոր ժառանգները. Իսմայէլի որդիները:

Սաբէական կրօնի գլխաւոր դաւանանքն էր Աստուծոյ միութիւն, հանդերձեալ կեանք, վերջին դատաստան և անմահութիւն, որին հասնելու համար անհրաժեշտ էր առաքինութիւն: Ժամանակի ընթացքում այդ կրօնը կորցրեց իր նախնական պարզութիւնը և խառնեց կռապաշտութեան հետ: Սկիզբում սաբէականները հաւատացած էին, որ իւրաքանչիւր աստղի մէջ մի հրեշտակ է ապրում և այդ հրեշտակները միակ Աստծու և մարդկանց միջնորդներն են, իսկ յետոյ այդ հաւատալիքը փոխեց. իւրաքանչիւր ցեղ սկսեց նրանց պատւին կուռքեր կանգնեցնել:

Մոզական կամ կրակապաշտների կրօնն էլ սաբէականի նման պարզ էր և ընդունում էր մի յաւիտենական Աստուած, որը ստեղծել է լոյսի և բարիի հրեշտակին՝ Որմիգդին և խաւարի ու չարի հրեշտակին՝ Ահրիմանին: Աշխարհի գործերը կարգադրելիս Որմիգդն ու Ահրիմանը շարունակ կռոււմ են միմեանց հետ և որը յաղթող հանդիսացաւ, նրա խօսքն էլ

առաջ է գնում: Այդ կրօնի մեծ մարդարէն էր Զրա-գաշտը, որը բոլոր աւանդութիւնները հաւաքեց Զենդաւեստա կոչւող գրքի մէջ և գրանով ամփոփ գաղափար տւեց մոզական կրօնի մասին:

Հետզհետէ այդ կրօնն էլ շեղեց իր սկզբունքից: Նրա հետևողները սկսեցին երկրպագել կրակին, իբրև աստուածութեան: Բայց զրանցից Արաբիա մուտք էին գործել նաև քրիստոնէական և մովսիսական կրօնները, որոնք ստիպաւ զհետևողներն ունենին:

Հին ժամանակներից սկսած Արաբիայի գլխաւոր քաղաքն էր Մեկկան, որ առաջին տեղն էր բռնում թէ իր վաճառականութեամբ և թէ մարդաշատութեամբ: Նա նշանաւոր էր նաև իբրև սրբատեղի, որովհետև իր մէջ պարունակում էր բոլոր արաբների սրբութիւնը — Քեաբէն, որը իբր թէ շինած է Իսմայէլի ձեռքով, Գաբրիէլ հրեշտակապետի օգնութեամբ: Քեաբէն խորանարկաձև մի շինածք է, որի մէջ գետեղած էին 360 տեսակ կուռքեր. սակայն իբրև սրբութիւն առաջին տեղն էր բռնում Սեւ քաղաք, որի մասին արաբական աւանդութիւնը պատմում է հետևեալը.

— Երբ Իսմայէլը, անդադար տանջելով, շարում էր Քեաբէի պատերը, այն ժամանակ երկնքից իջաւ Գաբրիէլ հրեշտակապետը և նրան մի քար յանձնեց: Այդ քարը այն հրեշտակն էր, որը կանգնած էր դրախտում: Աղամի վրայ հսկելու և որը իր անհոգութեան համար Աստծու հրամանով քար էր դարձել... Իսմայէլը երկիւղածութեամբ ընդունեց երկնքից ուղարկւած քարը և դրեց Քեաբէի դռի պատի մէջ, ուր մնում է մինչև այժմ: Այդ քարը սկզբում սպիտակ, յակինթանման է եղել, բայց հետզհետէ սևացել է անարժան մարդկանց համբուրներից: Յարութեան ժամանակ նա նորից իր նախնական դոյնը կրտսնայ և երկինք կըբարձրանայ, որպէս զի վկայէ, թէ ո՞վ ինչպէս է կատարել ուխտագնացութեան ծէսերը:

Ահա այդ աւանդական հաւատն էր, որ նոյն իսկ հեռաւոր տեղերում ապրող արաբներին ստիպում էր դէթ մի անգամ այցելել Մեկկան, համբուրել խորհրդաւոր Սեւ քարը և ջուր խմել Զէմ-Զէմ աղբիւրից, որը մի ժամանակ յագեցրել էր իրանց նախահօր — Իսմայէլի ծարաւը:

Թէև Արաբիայի առանձնացած դիրքը և լայնատարած անապատները բնակիչներին պաշտպանում էին արտաքին թշնամիներից, օտարի լծից, բայց և այնպէս պատերազմներն անպակաս էին, որովհետև բազմազան և բազմաթիւ ցեղերի մէջ չըկար սէր, միաբանութիւն և ընդհանուր կրօնական կապ: Այդ-

պիսի դրութիւնը բաւական երկար տւեց, ներքին երկպառակութիւններն աւելի ու աւելի յաճախ կրկնւեցին մինչև որ վերջապէս հասաւ այն ժամանակը, երբ անմիաբան ցեղերը մի հաւատով պիտ կապէին և մի գաղափարով տոգորէին: Հարկաւոր էր միայն մի հանճարեղ ձեռք, որ ջլատւած անդամներն իրար հետ միացնելով, մի զօրեղ և ահարկու մարմին կազմէր: Ահա այդ ոյժը, այդ հանճարեղ ձեռքը եղաւ անապատի մեծ մարդարէն—Մահմեդը: Արաբական ցեղերին միացնող օղակը դարձաւ նրա քարոզած նոր կրօնը — իսլամը:

Ե Թուփչեան

(Կրօնաբանական)

Պ Ո Է Ջ Ի Ա

(Տուրգենեւից)

Միայն ոտանատուրների մէջ չէ բանաստեղծութիւն,
Եւ մեր շուրջն է, նա սփռւած է ամենուրեք...

Այդ ծառերի, այն երկնքի վրայ նայեցէք —
Ամեն կողմից շնչում է կեանք եւ գեղեցկութիւն:

Եւ որտեղ կեանք եւ գեղեցկութիւն,

Այնտեղ եւ բանաստեղծութիւն:

Ն. Ծախաւեան

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Մ Ո Ջ Ի Ո Ն Ե Ր Կ Ի Ր Ղ

Ըբրեւ յառաջաբան վերոյիշեալ բնաբանի նախ կարեւոր ենք համարում ուղղել ընթերցողներին հետեւեալը. եթէ մենք յետահայեաց լինինք անցեալ տարիներին և համեմատենք նրանց ներկայ դարուս հետ, կրտսնենք որ ԹԹ դարը խստիւ տարբերում է բոլոր անցեալ դարերից իր մեծաքաջ յառաջագիւժութեամբ: Անցեալ դարերը մէկը միւսին և միւսը երրորդին նմանում էին յաջորդաբար, իբրեւ մէկը միւսի հարադատ ժառանգ, եթէ մի կողմը գնենք ԹԸ դարը, իբրեւ կարապետ ԹԹ դարու, երբ (ԹԸ դարում) փիլիսոփայութիւնը, գլխաւորապէս Գերմանիայում, հասաւ մի յայտնի բարձր աստիճանի կատարելութեան և նոյն դարու վերջում բռնկեց Ֆրանսիայում, գործադրութիւն գտնելով յեղափոխութեան մէջ:

ԹԹ դարը ներկայացաւ իբրեւ մի գերաշաջօրյ ժառանգ անցեալ դարերի. այն ամենը, ինչ ծնեց մարդկային հանճարը այս դարում, անցեալ դարերը երազել անգամ չէին կարող: Հեռագիրը, հեռախօսը,

ձայնագիրը, խոշորախօսը, և առհասարակ էլ քրտականութեան և գոլորշիի ամենատեսակ գործադրութիւնը, նաև մի կատարեալ յեղափոխութիւն հիւանդութեանց ծագման աղբիւրների և նրանց բժշկելու վերաբերմամբ՝ այս բոլորը ծնունդ է ներկայ դարու:

Ի հարկէ, այս առթիւ մենք մանրամասնութեանց մէջ չենք մտնի: Անուհետև՝ փիլիսոփայական յօրինակարգերը կրեցին նոյնպէս զգալի փոփոխութիւն, որին շատ օգնեց քննադատական ոգին, որ սաստկապէս զօրացաւ: Յառաջ եկաւ դրական փիլիսոփայութիւնը, որը սակայն նոյնպէս սպասում է իր վերջնական անկմանը. յառաջ մղեց անհատականութիւնը և ազգայնութիւնը շեշտեց պետականութեան գաղափարի դիմաց. դարերով ընկճւած և զրեթէ լուծւած ազգերը կեանքի վերակոչեցան, և ի լրումն ամենայնի դարուս վերջը պայծառացաւ բնատգնեան ճառագայթների գիւտով, որով երևի և կրփակի ԹԹ դարու կենսատումարը:

Կան մարդիկ, որոնք մերժում են փիլիսոփայութիւնը, իբրեւ առանձին, անկախ առարկայ. կան, ասում են դրանք, բազմազան գիտութիւններ, որոնցից իւրաքանչիւրը իր վրայ է առնում մի յայտնի բովանդակութիւն, այլ ևս ինչ է մնում փիլիսոփայութեանը բաժին: Բայց դրանց պատասխանում են թէ փիլիսոփայութիւնը վերցնում է իւրաքանչիւր գիտութիւնից նրա ծուծը և բոլորը կապում է միմեանց հետ ու ստեղծում փիլիսոփայական յօրինակարգ:

Քիտութիւնները միշտ դրական են և փորձական. փիլիսոփայութիւնը, հիմնւելով հանդերձ դիտական փաստերի վրայ, անշուշտ պէտք է մարդկային հանճարի զօրութեամբ ըմբռնի և ընդգրկի ոչ միայն փաստը, իրականը, այլև ճշմարտութիւնը. ոչ միայն այն, որ ներկայացնում է մեր մարմնոյ աչքերին, այլև հոգւոյ և այլ պատճառով ցայտօրեղել է և տեղի կունենայ այն, որ մետաֆիզիքան միշտ կը հետևի և կ'օժանդակի փիլիսոփայութեանը, չընայելով ոչ սակաւաթիւ փիլիսոփաների եռանդուն բողոքներին: Խլել մարդից մետաֆիզիքան — կընշանակի խլել նրանից նրա մտքի աղատ թռչէքը, նրա բնագիման բանաստեղծութիւնը և ոտիպել նրան շրջապատել իրան միմիայն նիւթականութեամբ, խլել նրա մտաւոր գէնքերի գրեթէ ամենագիրը:

Նոր շառաւիղներ են բացւում մարդկային մրտքի առաջ և նիւթապաշտական փիլիսոփայութիւնը, որ ծնելով, ցնցեց մտքերը և ոսկէ հորթի պէս իրան պաշտող և հետևողներ դտաւ, այսօր սկսում է կորցնել իր տիրապետութիւնը և մտնել հոգեպաշտութեան պաշտպանութեան ներքոյ:

Հնադարեան Հարցերը վերանորոգւում են և լուծում են պահանջում մարդկային հանճարից: Ի՞նչ է կեանքը, ի՞նչ է գաղափարը, ի՞նչ հոգին. այդ այն հարցերն են, որոնցով զբաղւել են պե՛ռ Պլատոն, բնագէտ Արիստոտել, Գեկարտ, Սպինոզա և այլն, և որոնք (Հարցերը) գուցէ մօտեցել են իբրանց լուծմանը, շնորհիւ

Լ ա լ ո գ ն ռ ք ի լ ն է !

Նկար Անդրեոլի

այնպիսի բարձրագույն Հանճարների, ինչպէս Պատեօրը և Դարւինը և այլք, որոնք երևացին մեր ներկայ դարում:

Ահա իրիտ Համառօտ ցանկ ժամ դարի զիտական պատկերի, որի, իբրև Հետևանք դոյն դարի, վերջին օրերին խոնարհ են դիտանականները և իրանց զիտութիւններով զինած ուղեղները դարձրել լուծելու բառացի կերպիւ կեանքի և մահու հարցը: Բայց, ի դարձ է, որ կոչւած է Հանգիստանալ, իբրև կենսախօսութեան դար, այնպէս, ինչպէս ժամ դարը էլեքտրականութեան դար Հանգիստացաւ:

Հռչակաւոր պրոֆ. Վիրխով Ժ. Մոսկուայի Համալսարանային բժշկական ժողովում մի ճառ խօսեց՝ «Կեանքի անընդհանուրութիւնը, իբրև Հիմք կենսախօսական Հայեացքի»: «Նս բոլոր ոյժերով աշխատել եմ քարոզել այն Հայեացքը, թէ Հիւանդախօսութիւնը (ախտախօսութիւնը) կենսախօսութեան մի շիւղն է»։ այսպէս սկսեց իր ճառը յայտնի ուսումնականը: «Հանուր բժշկականութեան վրայ պէտք է նայել կենսախօսական տեսակէտից, որը շատ կարելի է օժանդակի լուծելու յաւիտենական այն հարցերը, թէ ինչի մէջ է գտնուում կեանքի սկիզբը, աղբիւրը և ինչու՞ն է կայանում նրա էութիւնը. այն, կրկին շեշտեց Վիրխովը՝ կենսախօսութեան վերաբերեալ շատ մութը հարցեր լուծում կրտսանան, երբ ընդունւի «կեանքի անընդհանուրութեան» ըսկըունքը:

Իւրաքանչիւր մտածողի Հասկանալի է, թէ ինչ է առում իմաստաւոր ուսումնականը «կեանքի անընդհանուրութիւնը» խօսքերով: Որ ինչ վերաբերում է ինձ, ես այսպէս եմ հասկանում՝ «կեանքը անընդհատ է»։ «Հիւանդաբանութիւնը կենսախօսութեան շիւղն է»։ «կեանքի անընդհանուրութեան սկզբունքը կենսախօսական Հայեացքների Հիմքն է»։ ապա ուրեմն՝ կեանքը չէ խզում և այն ժամանակ, երբ կազմածքը, ենթարկելով Հիւանդաբանական օրէնքներին, հետզհետէ տկարանում է և դադարում, լոտ երևոյթին, գործելուց, այն, որ առում ենք մեռնում է:

— Յետոյ:

— Յետոյ մութն է. ի՞նչ տարեկան բժշկականութեան, բայց մանաւանդ Հիւանդաբանութեան վիմ տնկեան Վիրխովը համաշխարհային գիտնական ժողովի առաջ կանգ առաւ այդ հարցի զիմաց: Ժողովը հասկացաւ նրան և նրա գրութիւնը, և ամպորոտ ծափահարութեամբ ծածկեց ծերունի գիտնականի վերջին խօսքերը:

Ահա թէ ժամ դարի վերջին ժամերում ինչ է տեսնուում կեանքի մասին. բայց չէ՞ որ կեանքը և մահը եղբայրներ են և եթէ ընդունելու լինինք պրոֆ. Վիրխովի քարոզած սկզբունքը՝ «կեանքի անընդհանուրութիւնը», մահը այլ ևս գոյութիւն չի ունենալ, այլ կը համարուի իբրև մի թիւրիմացութիւն, որ ցայսօր անդիտակցաբար տեղի է ունեցել մարդկային իմացականութեան մէջ և այն ըստ եղի-

շէի թէ՛ «մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն է»:

Ժամանակ է արդէն զիմել մեր ներկայ յօլաւոր բնաբանին՝ «Մահւան երկիւղին»։ Տեսնենք, ուրեմն, թէ ինչ է մահը և ինչ, մահից առաջացած, երկիւղը:

Այս հարցը, վերջին տարիները մանաւանդ, սկսել է զբաղեցնել արեւմտեան իմաստասիրական գրականութեանը և այս օրերս նոյն հարցին նւիրեցին յօլածներ և ուսական գրականութեան մէջ: Այս հանգամանքը առիթ տուց մեզ էլ մի երկու խօսք ասել, ոչ իբրև նորութիւն, այլ իբրև լրումն:

Մահ առած բանը ամենքին յայտնի է, թէ և ճիշտ է և այն, որ ոչ ոք չըզկտէ թէ ինչ է մահը: Թող զարմանալի կամ հակասական չըլլին այս երկու տարբեր ոճերը: Տեսնել, ըմբռնել և հասկանալ ինքն-իրա Համար, այդ դեռ չէ նշանակում թափանցել իրական երևոյթի խորքը, հաճախել նրա բուն էութիւնը: Կար և չըլլայ այլ ևս, «Հանգեալի Տէր», — ահա մահը: Խօսում էր դեռ մի ժամ առաջ, մի րոպէ առաջ, աւելի ևս խօսքը բերնումը մոլորեց և... Թռաւ կեանքը: Ի մի խօսք՝ մի երևոյթը այլակերպեց մի այլ երևոյթի, — այս է մահը: Զատ անգամ, մինչև անգամ մանրամասն մարդահատութիւնը, բուարար պատասխան չէ տալիս, թէ ինչից մեռաւ այս անհատը, բայց առհասարակ բժշկականութիւնը հասել է արդէն այն կէտին, որ որոշակի մատնացոյց է լինում մահւան որոշ պատճառի վրայ: Սակայն, կրկնում ենք, ամենայայնուոյժ զէպքերում մահւան պատճառն է հասկացում և ոչ նրա էութիւնը հաճախում:

Մարդը բարդ արարած է, մեր իմացականութիւնը չէ բաւականանում, տեսնելով անշնչացած մարմինը, մեր մէջ հաղար ու մէկ հարցեր են ծնում, մեր մէջ իբրև հասարակ մահկանացուների, չեմ առում գիտնականների կամ փիլիսոփաների մէջ: Այստեղ հազարաւոր հարցեր են ծագում, որոնք դարերով զբաղեցրել են մարդկային ուղիղը: Այդ հարցերի վրայ զլուխ են ուռցրել և աստուածաբանները և մետաֆիզիկները և բազմազան յօրինակարգի փիլիսոփաներ և գուտ գիտնականներ: Ո՞ւր դնաց, ինչ եղաւ այն աստուածային անօթ հանճարը, որ դեռ այս րոպէին փայլում էր մեր առաջ և գէպ իրան զրաւում մեր հոգիները, իր անսպառ ողբից ճառերով միթէ մի ակնթարթում մեռաւ, չիք դարձաւ այլ հոյակապ աստուածային տաճարը, իբրև մի փռած փայտի կտոր: Զըզիտեմ, զիտեմ միայն այսքանը, որ ոչինչ չըզկտեմ, կրկնենք մեծն Սոկրատէսի Հետ, այն Սոկրատէսի, որ բանալի մէջ, երբ իր բարեկամները և աշակերտները լալով խնդրում էին խոյս տալ բանտից, նա, արհամարհելով մահը, ասում էր՝ այդ վայել չէ Սոկրատէսին, նա իր պարտքը պէտք է կատարի:

Պատմութիւնը բազմաթիւ օրինակներ է ներ-

կայացնում, երբ ուժեղ ոգիքը երբեք չեն ընկճել մահւան առաջ, այլ իրանց մարդկութիւնը միշտ մարդկեց բարձր են դասել, հոգին մարմնից, զաղափարը կեանքից և այն ոչ միայն կրօնական միտումներով, այլ նաև դիտական: Չեմ կամենում ծանրացնել ընթերցողներին, մի առ մի թւելով այդպիսի աստուածային անօթ եղած մարդկերանց անունները սկսած Սփրատէսից, Մուցի Ացեխլաից և անցնելով Հուսով ու հասնելով Գայիլէյին և այլն, որոնցից մէկը տողորած էր իմաստասիրական ոգւով, երկրորդը ազգասիրական, երրորդը կրօնական, չորրորդը գիտնական և այլն և այլն... Այս է իմ համոտ գատողութիւնը, որ եթէ անեղբրական ստեղծագործութեան մէջ հոգին գերակշիւ գեր չունենար, նա չէր էլ զգալ իր նախամեծար լինելը և իշխանութիւնը մարմնոյ վրայ: Եթէ գայողութիւն ունի մի երևոյթ, ապա նա գէթ այդ դէպքում կրմբունի և կըճանաչէ իմացականութեան կողմանէ, այսպէս ես ստիպւած եմ ընդունել նախախնամութեան մատը իմացականութեան ինքնախաբէութեան մէջ...

Եւ եթէ չըզիտենք ինչ է մահը, մենք ի՞նչու ենք բռնում մահւան երկիւղով: Իբրեւ բժիշկ, մասնաւոր, կարող եմ վկայել, որ շատերը ծածկել էլ չեն կարողանում իրանց այդ երկիւղը և այն ոչ միայն հիւանդները, այլ և առողջները: Կան անձինք, որոնց մէջ սուր կերպարանք է առնում մահւան երկիւղը. նա չէ քնում, վախենում է մեռնի. և ոչ այդքան միայն. շատերը իրանց սիրելիին արգելում են քնել, խօսում են հետը, զարթեցնում են, վախենում են որ մեռնի և այդ վախը սարսափելի է... անձնաւորութիւնը գտանում է գլխովին մահւան երկիւղի ճանկերում:

Սակայն ընդհանրապէս, մահւան երկիւղը ըզգացում է իւրաքանչիւրի կողմանէ, փոքրիկ բույսաութեամբ միայն: Չրկայ մարդ, որ չըմտաբերի մահը և հազազիւտ են այնպիսիք, որոնք մրտաբերելով չընորոշեն նրանից: Այդ զգացմունքը արտայայտում է երբեմն երկիւղի կերպարանքով, երբեմն ախտոտանքի, երբեմն ծանր տրտմութեան:

Մի հին գրքում, երեսայ ժամանակ, այն ժամանակը երբ իմ գրադար անսրաղիցած էր «Պղնձե ֆաղափից», «Եօրն իմաստասիրաց պատմութիւնից», մի երրորդ հին գրքում, չըզիտեմ անունն ինչ էր, կարգացել եմ մանրամասն նկարագրութիւնը, լմէ ինչպէս է մեռնում մարդ, ինչպէս է դուրս գալիս հոգին մարմնիցը և ինչպէս է Գաբրիէլ հրեշտակը, նրա մագբերը բռնած, երթկովը դուրս տանում, և այլն և այլն... և մահւան պատճառը, այսինքն հոգին հանողը այդ գրքի երեւելի հեղինակը ասելով, ցաւն է: Յաւի վրայ այսօր էլ շատերն են շեշտում թէ ժողովրդից և թէ հեղինակներից:

Այն հին գրքումն ասած էր՝ տեսնում ես, ինչպէս ես տանջւում, երբ սիրտդ ցաւում է և այլն և այլն, բայց հօ չես մեռնում. դէ իմացիր, ինչպէս

է ցաւը գոռում, որ կարողանում է դուրս բերել հոգիդ: Անշուշտ այդ դիրքը սոսկ հայկական հանճարի ծնունդ չէր լինի, այլև յունական և հռոմէական կամ հնդկական, քանի որ այդպիսի կիսաբժշկական, կիսակրօնական հայեացքները ընդհանուր էին հին աշխարհում: Ահա այդպիսի գրականութեամբ կը թւած խեղճ մարդկութիւնը, մի այնպիսի անհասկանալի երևոյթի առաջ, որպիսին մահն է, բնական է որ պէտք է զգար մի տեսակ սարսուռ:

Անխորժ զգացմունքը մահւան առաջ, — բարդ զգացմունք է, նայելով անհատի հոգեկան յատկութիւններին և նրա կենսական այլ և այլ հանդամանքներին: Մէկը վախենում է մահւան ցաւից և սարսափով տեսնում է կամ պատմում է թէ այս ինչ հիւանդի «մահւան գողը» բռնեց և այդ խօսքերը ընդունւած ոճ է մեր լեզուի մէջ, երբ ուզում են արտայայտել երկիւղի ամենախիստ աստիճանը. միւսը վախենում է թէ մի գուցէ կենդանի-կենդանի թաղեն իրան, երրորդը վախենում է, որ երբ գերեզմանի խորութեան մէջ որդերը սկսեն իրան ուտել, — նա կըզգայ այդ ուտելը. վախենում է գերեզմանի «գերեզմանական լուծիւնից», թաց և խոնաւից և կամենում է որ իր սիրելիի կողքին լինի թաղած. ափսոսում է թողնել այդ գեղեցիկ աշխարհը, աստեղագարդ երկինքը, իր սիրած զրադմունքը կամ անձը կամ նպատակը կամ փառքը. մեղքանում է թողնել անտէր անտիրական այն փոքրիկ կամ թույլ արարածներին, որոնց միակ պաշտպանն է կամ կերակրողը: Վերջապէս վախենում է, որ չանկարծաւոր մահը չըգտնի նրան «լապտերը չըվառած», անպատրաստ և ժամանակ չըտայ նրան խոստովանելու, զղջալու:

Ահա թէ որքան բազմատեսակ են այն սրտճառները, որոնք ծանրանում են մարդի հոգեկան տրամադրութեան վրայ և դուր թախիծի մէջ կաշկանդում նրան, քանի որ իւրաքանչիւր բոլէ մահը կախած է իր գոհի գլխին և թունաւորում է նրա կեանքի տրախութիւնը:

Սակայն, ինչպէս վերևն էլ ասեցինք, փոքրած թիւ չեն և այն մարդիկ, որոնք հանդիստ սրտով սպասում են մահին. շատերը իրանք են իրանց կամովին գցում մահւան գիրկը, նախապատկով նոյն իսկ մահը այս կեանքից:

Մահւան երկիւղի պատճառներն, եթէ բոլոր կարելայն ամփոփենք, չենք կարող չատել, որ եթէ բազմաանց մարդկային հասարակութեան մէջ ունի, եթէ զարգանայ բարեգործութիւնը և խնամին որդերը և անկարները, եթէ հողւորականութիւնը հոգեպէս զարգացնի իր հօտը, որպէս զի ամեն անդամ լօբի ուտելուց մարդ իրան մեղաւոր չըհամարի: Անտուծոյ առաջ և եթէ բժիշկները կամ աստուորակ նրանք, որոնք կուտն են լուսաւորելու մարդոց մտքերը, — բացատրեն ժողովրդին մահւան բնախօսութիւնը և հոգեբանութիւնը, այն ժամանակ մարդկութիւնը այնքան մեծ պատճառներ չի ունենալ սարսափելու մահւանից:

Մահը բնական է և անբնական կամ պատահական. պատահական մահը, որը յառաջ է գալիս յանկարծակի, զօրօրինակ, գնդակահար լինելուց, խեղդելուց, կաթածից և այլն, նախ տևում է այնքան կարճ ժամանակ, որ մարդ միջոց չէ ունենում իրան հաշիւ տալ, որպէս զի սարսափի կամ փստոսայ աշխարհը և այլն, մանաւանդ որ բարի Աստուածը վաղօրօք հոգացել է այդ մասին՝ այդպիսի դէպքերում մարդի հոգեբանութիւնը չէ պղտորում և տանջում: Նրանք, որոնք կեանքի են կոչել գրեթէ մեռնելուց յետոյ մեզ պատմում են իրանց մահւան ընթացքը: 1884 թւականին, երբ շոգենաւը կանգ առաւ Սևաստոպոլի գիմաց, նաւերով գնացինք այցելելու քաղաքը, յանկարծ մի շոգենաւ երևաց առաջներին և իր ալիքներով խորտակեց նաւակը, որի մէջ նստած էին մի բժիշկ, իր կինը և աղջիկը մօտ 14 տարեկան: Խեղդւեցին: Հանեցին երեքին էլ, խեղդւած, ծովի ափը՝ բժիշկը շուտով ուշքի եկաւ, նրանից յետոյ յարութիւն առաւ աղջիկը, իսկ կինը երկար ժամանակ կեանքի նշույլ չէր

տալիս, կառքով տարանք մօտակայ հիւրանոցը, այնտեղ վերջապէս ուշքի բերեցինք: Իբրև վարձատրութիւն խնդրեցի իմ ընկերակցիցը և իր բնտանիքիցը ասել թէ մեռնելուց ով ինչ պղտայ և ահա ինչ:

Բժիշկը պատմեց ճիշտ այն, ինչ ինքը խեղդւելուց առաջ էլ զիտէր. նա աշխատել էր իրան ազատել, բայց շուտով այդ բանը մոռացել էր և սկսել էր տեսնել պարզ և որոշ կերպով իր անցած կեանքի գլխաւոր դէպքերը, արագ-արագ այդ պատկերները հետևում էին մէկգմէկու և... վերջ, — մեռաւ:

Այն ինչ աղջիկն էր, ասում էր որ նաւի հետ ջրի մէջ սուզեց և ձեռքերը մեկնեց որ մօրիցը բռնի, որպէս զի չընկողնէր, — էլ ուրիշ ոչինչ: Իսկ մայրը տաք-տաք պատմում էր իմ միակ ջանքս էր ազատել աղջկանս, ոչ մի այլ զգացմունք ինձ չը տիրապետեց, միշտ ձեռքերս այս ու այն կողմն էի գցում, որոնում աղջկանս. այլ ևս ոչինչ միտքս չէ:

Բժշկապետ Ռ. Նուստուրյան
(Ղեռը միւս անգամ)

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՆԻԱՆԻ ՀԱՅ ԿԻՆԸ

Մի որևէ հասարակութեան, ազգի, համայնքի կուտոնական զարգացման աստիճանը, ի միջի այլոց, որոշ կերպով կարելի է չափել և կնոջ դրութեամբ, այսինքն, աչքի առաջ ունենալով այն դիրքը, որ ունի բռնած կինը ընտանեկան, հասարակական, քաղաքացիական և, վերջապէս, բաղադրական ասպարէզներում: Յայտնի է, որ հայ կինը ստոր դրութեան մէջ է՝ համեմատած Եւրոպայի լուսաւոր ազգերի, նոյն իսկ ռուս կնոջ հետ: Բայց Ն.-Նախիջևանցի հայ կինը աւելի ևս վատթար, խղճալի դրութեան մէջ է, քան թէ, օրինակ, կովկասցի հայ կինը: Չընայած, որ ոչ մի Կովկասեան հայ քաղաք չունի Ն.-Նախիջևանի չափ բարձր և միջին կրթութեամբ երիտասարդներ, չընայած, որ թէ Ն.-Նախիջևան քաղաքը իր տեսքով, թէ Ն.-Նախիջևանցի հայը իր փառքը, գոռոգ արտաքինով չաւանութիւն ունին Եւրոպայի ու Եւրոպացու տրպաւորութիւն թողնել անձանօթի վրայ, սակայն այդ փառքն արտաքինը իր էլեբարական լուսաւորութեամբ ու շքեղ ցիլինդրներով բաւական է մի քիչ քերել և իսկոյն դուք կը տեսնէք մի յետամնաց, մոթը, վատ անիականութիւն...

Ախոս, ի զուր վատնած փող ու ժամանակը, ինչի են պէտք այն դիպլոմները, քանի որ միանգամայն անհնարին է ջոկել Ն.-Նախիջևանցի երիտասարդ համալսարանականին իր փրտած գաղափարներով պեզարդ և անկիրթ խանութպանից: Եւ — բացառութիւններ — կառարկեն մեզ... շատ լաւ, բայց այդ չնչին բացառութիւնները չեն ջրում բնաւ իմ ասածները... Մասնաւորելով մեր խօսքը կնոջ վերաբերմամբ, պնդում ենք, որ Ն.-Նախիջևանցի հայուհին ցաւալի, ողորմելի, ստոր դիրք ունի բռնած. նա տղամարդու աչքում ուրիշ ոչինչ է, եթէ ոչ «ապրանք», «բարի», իսկ ամուսնութիւնը համարում է միմիայն իբրև մի առևտրական ձեռնարկութիւն: Մենք ոչ մի տեղ չենք պատահել այնքան անբախտ ամուսնութիւններ, այնքան յուսախաբ մանկահասակ զոյգեր, որքան Ն.-Նախիջևանում... Ընտանեկան, օջախի սրբութիւնը, որ հին դարերից յատուկ է հային, կարծես սկսում է նսեմանալ... Ո՞վ է մեղաւոր... Ն.-Նախիջևանցու (մեծաւ մասամբ) յարաբերութիւնը դէպի կինը, իսկապէս վիրաւորական է: Աշմարիտ է, այստեղ հայրը կրթում է իր աղջկան, տալիս է ուսում և այլն, այրը գնում է իր կնոջ համար թանգագին զգեստներ, կառքեր, բայց այդ բոլորը կատարում է առևտրական տեսակէ-

տից, «կրէդիտի» համար ճիշտ այնպէս, ինչպէս նա զարգարում է փայլուն յապրանքներով իր խանութի պատուհանները, որպէս զի զնոյնք գրաւի, և անցորդներին ու պարտատէրերին միամտացնի, թէ «ֆիրման փոխելու օրը», «մանէթին տասը կօպէկ տալու ժամանակը» դեռ չի հասել...

Ահա այդ դառն իրողութիւնը արդէն սկսել է ըմբռնել տեղացի տիկինների հասկացող ու զգացող մի հեղ շրջան և այսպէս թէ այնպէս սկսել է բողոքել տղամարդկանց բռնակալութեան դէմ: Մենք տեղեկացանք, որ լուրջ մտադրութիւն է ծագել չայտնի շրջանում Ն.-Նախիջևանի մէջ հիմնարկել տիկինների ակմբանոց (ԴԱՄՔԻՆԻ ԿԱՅՄԵ): Այդ բախտաւոր գաղափարը, որ չկացել է տիկին Սոֆիա Զապոննիկեան և որի սովոր վերջինիս հետ խօսակցութիւն ունեցանք, մի նորութիւն է ոչ թէ միայն մեր հայերիս մէջ, այլ և Ռուսիայում: Ակմբանոցի միջոցով, ձեռնարկող տիկինները մտադիր են մօտեցնել իրարից անջատւած, միշտ բամբասող, անսահման ցուցամոլութեան ստրուկ տիկիններին և օրիորդներին, շփել իրար հետ, ստեղծել հասարակ, մտերմական փոխադարձ յարաբերութիւններ, իսկ այդտեղից արդէն մի քաջ է, որ նրանք խմբովին, հաւաքական ոյժ երկու

ըջօրէն և, զլիաւորապէս, անկեղծ, սրտանց եռանդով աշխատեն բարձրացնել կնոջ դիրքը Ն.-Նախիջևանում թէ բարոյական և թէ մտաւորական ու տնտեսական կողմերից: Մի բայց հիմք կը դնուի աւելի պտուաբեր, հաւասար, արդարացի յարաբերութեան տղամարդկանց և կանանց մէջ: Տիկինները հաստատում են, որ անհրաժեշտ է միանգամայն չփել իրար հետ մտերմաբար, անդիմակ, սրտանց կերպով թատրոններում, տղամարդկանց ակմբանոցներում, հանդէսներում և, մինչև անգամ, ընտանիքներում, որովհետև երբ Ն. նախիջևանցիէն դուրս է գալիս իր տանից «ի տես մանկանց», նա անթափանցելի կերպով դիմակաւորւում է... Տիկինները զնուծ են թատրոն, իբրև «ռէկլամ» իրանց ամուսինիների հարստութեան, կամ մայրեր հասակն առած աղջիկներին, վերջիններս—իբրև շարժուն, կենդանի ապրանք, երիտասարդները, իբրև փեսացու և այլն և այլն... Ու այդ բոլորը պնճաւ ու փթթւած, թանկագին դիմակների տակ, է՛լ այդ տեղ ի՛նչ անկեղծութիւն, ի՛նչ մտերմութիւն կարող է առաջանալ, Յուդա-ժողովուրդը մի ընդհանուր ակտ է Ն. Նախիջևանում: Ն. նախիջևանցիին իր հարեանի, իր ծանօթի կամ ազգականի մօտ այնպէս, հստարակ կերպով, ժամանակ անցկացնելու համար երբէք չի գնալ և հարեանին էլ հասարակ կերպով չի ընդունիլ իր մօտ—հարուստ թէ չբաւոր, միևնոյն է: Ամեն մի այցելութիւն—հիւր ընդունելիս կամ հիւր զնալիս—ունենում է այն տիւրը հետեանը, որ առանց այն էլ դատարկ կաստալի թղթերին անելանում է մի նորը. «Ես ի ներքոյ ստորագրեալս վեր առաջ և պարտ եմ ..» տանեակներ չեն հաշւում, այլ հարիւրներ, մինչև անգամ հազարներ: «Имяны», «вечера», «балы» տարին-տասներկու ամիս անպակաս են Ն. նախիջևանցու տանը, ուր մարդիկ իրար խաբում են, կեղծում են, բռնաբասում են, մի խօսքով, «Փսոսոն» են ցոյց տալիս, իսկ խեղճ կինը այդ տեղ, զուցէ և զգուծ է, բայց կամայականա՞յն, կրաւորական, քորկական դեր է կատարում տղամարդկանց այդ կերութւումներին, իբրև նրանց տան կահ-կարասիքի մի անհրաժեշտ բաժինը, օրինակ, ասենք, ինչպէս նրանց տան

Թաւջեաց փափուկ թիկնաթող...
Հանդիպելով իրար այս տեսակ (ուրիշ տեսակ էլ չըկայ) «ցուցահանդէսներում», կանայք միջոց և հնարաւորութիւն չունեն լուրջ կերպով մտածել իրանց աննախանձելի դրութեան մասին, խօսել որեւէ կարեւոր խնդրի վերաբերեալ նիւթի մասին: Նրանք զբաղւած են միայն ուտելով և ուտեցնելով, իրանց զարդերը ցոյց տալով և ուրիշներին դիտելով, զրախօսելով և բամբասելով, թղթախաղում տանելով և տարւելով: Ի վերջոյ տուն վերադառնալով, մտածում են, թէ հրտեղից պէտք է ստակ ճարել, որ փոխադարձաբար հիւրասիրեն իրանց հիւրասիրողներին, բաց, ի հարկէ, գերազանցելով նրանց... և այսպէս անվերջ:

Ամբանոցը որոշ չափով կրկնաւոր աչք մեծաձախ խրախճանները, անիմաստ, զզուելի հանդէսները կերուխումով, որ մի սրամիտ պարոն անւանել է «КОРМЛЕНИЕ ЗВЕРЕЙ»: Ամբանոցը, ունենալով այլ պայմաններ և ներկայացնելով, իբր մի ընդհանուր, մեծ ընտանիք, ուր չըկան հիւրեր ու տանուտէրեր, կրտայ միջոց կանանց անկեղծօրէն, համեստօրէն շփել իրար հետ: Այդտեղ ուտելու և զօրով ուտեցնելու տեղակ, բամբասելու ու զրախօսելու փոխանակ, թանկագին ակներով ու զգեստներով փայլելու փոխարէն հայ հարուստ կինը, հայ ուսուցչուհին, հայ օրիորդը միջոց կունենան ազատ ժամերին իրար հանդիպել հասարակ կերպով, հանգստանալ, կարգալ, մինչև անգամ խաղալ, խօսել ու մտածել հասարակական հարցերի մասին, իրանց դրութեան, երեխաների կրթութեան մասին և այլն և այլն: Ն. Նախիջևանում կայ մի ինչ որ անկենդան Կանանց բարեգործական ընկերութիւն, որի գոյութեան մասին ոչ ոք զրեթէ գաղափար չունի. մենք պատահամբ իմացանք, որովհետև անդամներից մէկը պարծանքով յայտնեց մեզ իր անդամակցութիւնը (?) այդ կիսամեռ ընկերութեան, Վերջինս, գուցէ, կենդանանար, եթէ անդամները միջոց ունենային յաճախ իրար հետ տեսնելու, խօսելու, բաց ոչ խնձոյքներում, որոնցից դուրս տիկիները իրարու հանդիպում են միայն շուկաներում, փողոցում և թատրոնում: Բացի այդ

Ն. Նախիջևանում կայ օրիորդների և տիկիների մի սոււար բազմութիւն, միջին դասակարգից և փոքր իշատէ կրթւած, ուսում առած: Դրանք, որ ապրում են Ն. Նախիջևանում, միանգամայն զուրկ են որեւէ հասարակութիւնից, որեւէ պարծութիւնից (Ռոստով գնալ-գալը, օրինակ, թատրոն, բաւական ծախս է նստում և շատ անշարմարութիւններ ունի, մասնաւոր ձմեռ ժամանակ): Նրանք խուսափում են երեւալ և Ն. Նախիջևանի տղամարդկանց ակմբանոցում երեկոյթներին, որովհետև քաշում են: Հարուստ կանայք գնում են այնտեղ չափից դուրս շուալ հագնւած և ինչպէս երեւոյ նրանց շրջանում համեստ ուսուցչուհին, մանրավաճառի ինտելիգենտ աղջիկը իր աղքատիկ, անպաճույճ շրջագոյստով: Ձեռնարկող տիկիները մատաղաց են անում և այլ բարեքների վրայ, որ կարող է առաջանալ կանանց ակմբանոց հիմնելու օրից, եթէ միայն նա դուր խելացի, հաստատ հիմքերի վրայ: Բաց առաջի մենք կրճատում ենք մեր խօսքը, վախենալով, որ չըշեղենք Տարազի խմբագրութեան իր աշխատակիցներին ուղղած հրահանգների երկրորդ կէտից, ուստի կանգ ենք առնում այստեղ, խոստովանելով խմբագրութեան, եթէ թոյլատրի նա մեզ, հետեւել Ն. Նախիջևանում տիկիների ակմբանոց հիմնելու գաղափարի զարգացման, հակիրճ հաշիւներ տալով ընթերցողներին վերջինիս իրականացման մասին: Իսկ Տարազը, որպէս մի օրդան, որ միշտ զգայուն է եղել դէպի կանանց հարցը և պաշտպան հանդիսացել նրանց իրաւունքներին, իր բարի խորհուրդներով և խրախուսով, աներկբայ ենք, կաջակցի այն սակաւթիւ շարքելի տիկիներին, որոնք մտադիր են իրականացնել վերոյիշեալ գաղափարը: Այդ գաղափարը, այդ շարժումը, ինքն ըստ ինքեան պիտի ունենայ անուրանալի լուս հետևանքներ, եթէ չաղաւալի նա չար ձեռքերով... Յանկանում ենք շարգելի տիկիներին չաջողութիւն, նախազգուշացնելով միևնույն ժամանակ, որ գործի ելքը կախւած է անսահման, մաքուր և անկեղծ սիրուց դէպի իդէալը, անընկճելի հաւատից և եռանդից, որ երբէք չըզիտէ փախուստ տալ խոչընդոտներ

րի առաջ: Իսկ թէ խոչընդոտներ, հեգնանքներ, զրախօսութիւններ, միևնույն անգամ չամառ, ապուշ դիմադրութիւններ տեղի են ունենալու հէնց առաջին քաջափոխում, դրա մէջ կասկած չըկայ: Բաց չարգելի տիկիները թող չըշուսահաւուեն, որովհետև լոյսն է միշտ տանում չաղթանակը, թէպէտև սակաւթիւ են ձեռնարկող տիկիները, բաց աշտամենայնիւ ներանց կողմը կըլինեն մեր առաջադէմ մամուլը և երիտասարդութեան մտածող, լուսագոյն մասը...

Ջ. Բ. Բալուդեան

ՆԵՐԿԱՅ ՃԱՆԱՊԱՐՈՐԴ

Վարչաւա. 28 նոյեմբ.

Ի նկատի ունենալով, շուտով մեր երկրին հիւր լինող, երիտասարդ ճանապարհորդ էմիլ Բրիլլիանի մեն-մենակ կատարելիք դործի վիթխարութիւնը՝ թող աւելորդ չըլինի ընթերցողին հարկանցօրէն տեղեկանալ այդ ձեռնարկութեանը, որ որքան հետաքրքիր, այնքան էլ յանդուգն պէտք է համարել անվատ տուրիստի կողմից:

Էմիլ Բրիլլիան բուն Ֆրանսիացի է և ծնւած Լիօն քաղաքում, բաց մասկոթիւնից անցնելով Ափրիկայի Ալժիր քաղաքը, այնտեղ էլ ապրել է մինչև վերջը. երբ Ալժիրի հայրենասիրական ընկերութեան մէջ 25000 Ֆրանկի գրադ բռնելով՝ որ չորս տարում ոտքով կրպտտեն երկրի շուրջը, անցեալ չունւարի 6-ին ճանապարհւում է այնտեղից իր ընկեր «ալ Բադիեի և Սան-Գոտար ցեղից Յեզար անունով հաւատարիմ շան ընկերակցութեամբ: Նրանք երեքով անցնում են Մարոկո, Իսպանիա և Ֆրանսիա, ուր Բադիե սկսում է յոգնել ու յետ մնալ. և երբ հասնում են Լիօն, ընկնում է անկողին, որից էլ չըբաժանելով՝ չունիսի 30-ին մեռնում է: Էմիլ Բրիլլիան միայն իր Յեզարի հետ, ճանապարհւում է հեռուն Պարիզի վրայով. հասնելով Լիսլակ քաղաքը, նկատում է իր միկատիկ հաւատարիմ ընկերն էլ է ուղում դաւաճանել իրան: Յեզարն էլ կորցնում է շաշխոյժը ու ժրութիւնը և էլ չըկարողանալով տանել անսովոր կեանքը, հիւանդանում է և օգոստոսի 30-ին բոլորովին միայն թողնում իր սիրած

տիրոջը: Բայց երիտասարդ տուրիստը չի վարանում, կրկին եռանդով շարունակում է ճանապարհը. անցնում է Բերլին, Պոդնան, Վիեննա, Վարշավա և այդտեղից դէպ հարաւ Գարեռլին դաւառական քաղաքը, ուր, սեպտեմբերի վերջերին, հրէական կեդոնոտ ու զճուճ հիւրանոցում պատահամբ միասին գիշերելով՝ ծանօթանում է ինձ հետ:

Իր, արեւից սփրթնած հազուստը, այլուձ, բայց գեղեցիկ դէմքը մի հմուտ ուղևորի են նմանեցրել նրան, նուրբ ու միջակ կազմաւորով: Վառ-վառն աչքերն արտայայտում են քաջութիւն և նախաձեռնող եռանդ: Իսկ երկար օրերի ճանապարհորդութիւնը և վաղուց փափուկ կեանքից կրկնելը թէև մասամբ բերտացրել էին նրա արտաքինը, բայց բոլորովին անարատ են թողել կրթութեան տպաւորութիւնը: Նա հագել է հաստ մահուդեայ պիղժակ և անդրավարտիկ. պիղժակի տակից սև տորիկոտածնից կտորից շապիկ—առանց սպիտակեղէնի. լաւ կաշւից երկար ու ամուր կօշիկներ—տակը ամբողջովին ծածկած մեխերով և ծղոտէ պլխարկ: Որոնցից դուրս ոչինչ ոչ փոխելու և ոչ եղանակին համեմատ հանել-հաղնելու: միայն անձրեւից պաշտպանելու համար բարակ անանց կտորից վերարկու: Վերջրել է նաև ամեն ամենաանհրաժեշտ իրերը, առանց որոնց անկարելի էր մի քաջ անել. այս բոլորը վրան է առնում ճանապարհւելիս: Պիղժակի տակից՝ երկու լաւ ատրճանակ աջ ու ձախ. դրսից՝ զինու թիթեղեայ աման աջ կողմում, իսկ կողքից մի փոքր պաշտակ տուալետային և դեղերի պաշարով: Ուսին մեծ պաշուսակ բարտէզներով և իր ձեռնարկութեանը զինական տեսակէտից հարկաւոր թղթերով: Աջ ձեռքում երկաթեայ ծայրով մի թեթև փայտ. իսկ ձախը աղատ. պիղժակի վրայից կրում է երեք դոյնի կտորի վրայ հետևեալ մակագիրը. «Tour du Monde Marcheur Troubadour depart d'Alger 6 Janvier 1898»:

Առողջ է և առուց, մանկութիւնից դեռ պահում է աշխոյժն ու ոյժը և չի հիւանդացել երբեք: Իր ժամերն ու վաղրկեաններն հաշւած են. որոշ ժամին ճանապարհում, գիշերում կամ

հանգստանում է. անցնելով օրական 25 կիլոմէտր. անգամ օրեր առաջ արդէն գիտէ այս ինչ տեղը երբ և որ ժամին է լինելու:

Պարոն Բրիլլիան չափաւորութիւնը և իր բեռի թեթև լինելու ջանքը անբարեխղճութեան և ինքնամոռացութեան է հասցրել. պաշար չի վերցնում երբեք, ուր հասնում այնտեղ էլ սնուում է: հրաւէրն ու հիւրանքութիւնը չի մերժում և չի խնդրում ոչինչ: Թէև երբեմն կարիք կարող է ստիպել այդ անել, որովհետև համաձայն պայմանի նպատակ օգնութիւն չի ստանում, այլ պիտի ապրէ վերադիր վճարով ուղարկած իր թղթակցութիւնների և լուսանկարչական պատկերների եկամուտով: Նա անդամ է Ալժիրեան հայրենասիրական ընկերութեան և «Լը տելեգրամ» օրապրիւթի թղթակցի:

Այս բոլորին պէտք է անելացնել նրա քաղցր ու մեղմ բնաւորութիւնը. թէև դժարութեամբ էինք իրար հասկանում, փակագծում ասեմ, իմ և հրէայ ընկերի Ֆրանսերէնից բոքիկ լինելու և տուրիստի ռուսերէն չիմանալու պատճառով, բայց մեծ սիրով պատմում, բացատրում էր ամենը: մեր բոլոր հարցերին պատասխանում էր քաղաքավարութեամբ և անգամ ջուրով կարգաւոր էր տալիս տեղական լրագրերում իր մասին տպւած կտորները, որոնց մեծ խնամքով պահում էր:

Ուղիղ ժամը 12-ին պարկեց և առաւօտեան 8-ին արդէն ոտքի վրայ էր. նախաճաշից ու թէյից յետոյ, վրան առաւ ամբողջ իր գոյքը, որ 40—50 ֆունտ հազիւ լինէր, ձեռքներս սեղմեց և իր լուսանկարից մի մի օրինակ ընծայելով ճանապարհ ընկաւ որոշ ժամին: Փողոցում դաւառական ժողովուրդը ապշած կանգնել նայում էր անսովոր ճանապարհորդի վրայ, որը այնքան զրկանքներից յետոյ, արհամարհելով բախտի տմարդի խաղը, էլի նոյն եռանդով շարունակում էր ուղին. և կարծես իւրաքանչիւր քաջով ուզում էր հասկացնել, թէ ինչ է կամք ու քաջութիւնը. որն է անվահատ բնաւորութիւնն ու եռանդը:

Նա Գարեռլինից ճանապարհւեց Վիլիին. այնտեղից անցնելու է Օդեսսա, Թիֆլիս, Պարսկաստան, Հնդկաստան, Ամերիկա և մտադիր է 1902 թի յունւարի 6-ին լինել հայրենիքում—

բոլորելով պայմանաւ չորս տարին: Յաջողութիւն 19-ամեայ երիտասարդ տուրիստին, որի առաջ 3-ից աւել տարիք և հազար ու մի փորձանքներ կան: Մանաւանդ Պարսկաստանի, Ասիական տարածքի և Զինաստանի պէս կիրառեց կաշկանդաւած ու նեղ աշխարհահայեացքով, բացի զանազան նախապաշարումները, թերևս արդէն առասպելների շարքն անցած սիրահար մի աշուղի նմանեցնեն նրան, որ «երկաթէ չարուխ» ու պողպատէ դաւաղան վերցրնելով՝ գնում է եսթին գտնելու:

Իսկապէս սիրահարաւծ է նա:

Ք Ն Ն Ա Ղ Ա Տ Ա Կ Ա Ն

Գրականութիւն և մամուլ

Մենք պահանջում ենք, որ այս տարի Իգմիրեան մրցանակը անպատճառ տրուի «Մեակի» խմբագրութեան ի դիմաց պ. Համբարձում Առաքելեանի, որովհետև Մեակի հէնց առաջին համարում զետեղւած է մի երևելի հետազօտութիւն հայոց գրականութեան վերաբերեալ, որ մի անգուղական տիպար է, հրաշալի ստեղծագործութիւն է, որի մէջ պատկերացած է մեր պառաւած ինտելիգենցիայի հոգեկան ամբողջ ոյժը... «Գրականութիւնը մեր մէջ 1898 թիին» յօդւածը պստիկ է, բայց ճստիկ է, նրա մէջ ցոլացած են բոլոր այն դժոխային յատկութիւնները, որոնցով զարդարւած է Մեակ-Նուր-Դաւեան սնանկացած կուսակցութիւնը. անարդարութիւն, ծանծաղութիւն, մեծամտութիւն, ճաշակի բթութիւն և անսահման տգիտութիւն...

Երևակայեցէք ընթերցող, հայոց (!) ամենօրեայ լրագիրը նոր տարւայ ըսկզբին կամենում է հասարակութեան ամփոփ կերպով գաղափար տալ, թէ ինչ է արել մեր գրականութիւնը մի ամողջ տարւայ ընթացքում և նա տալիս է մի յօդւած, որի մէջ ոչ գիտակցութիւն կայ և ոչ էլ որի է աշխատութեան մի նշույլ: Յօդւածագիրը՝ անեյորդ է համարել թէկուզ թիւուցիկ կերպով ծանօթանալ մեր պարբերական մամուլի հետ, թերթել այս ու այն լրագիրը, շաբաթաթերթը, ամսագիրը, ժողովածուն... Կամ թէ մտնել մի րոպէ կենդրոնա-

կան գրավաճառանոց և լոյս տեսած գրքերի մասին տեղեկութիւններ հարցնել պէ՛տք էր-Խորաշէնեանից, որովհետեւ, յամենայն դէպս, այդ գրավաճառք աւելի ճաշակ ու տեղեկութիւն ունի հայոց գրականութեան մասին, քան թէ Մշակի ամբողջ խմբագրական մարմինը։ Բայց այդ ներդրութիւնները չանձն չէ առել Մշակի յօդաճառիկը, ուստի և արտադրել է մի յօդաճ, որի համար երբեք կարիք չըկայ փակել առանձնասենեակում, քրքրել բազմաթիւ թերթերն ու գրքերը և խորասուզել տրամաբանական մտատանջութեան մէջ։ Որովհետեւ այդ տեսակ յօդաճները կարելի է թխել մի ընդհանուր, այն էլ երբ... Երբ առաւօտ շաւո փող զօռով զարթեցնում են ձեզ, և դուք քնաթաթախ ոտքի էք կանգնում, աչքներիդ մէկը կիսաբաց, միւսը փակ, ակամայ սկսում էք երես լանալ... ահա այդ ընդհանրում դուք կարող էք աջ ձեռքով ձեր երեսին ջուր չարտել, իսկ ձախ ձեռքով մի յօդաճ թխել և տպարան ուղարկել...

Պարոն Զ. Ա. աչքաթուղ է արել մեր բոլոր գեղարեստական գրողներին՝ ձեր թէ երիտասարդ, և միայն ընտրել է Լէօն և Ահարոնեանին, որոնց վէպերն ու վէպիկները տպւած են եղել Մշակի մէջ և Ծատուրեանի մի քանի հատիկ բանաստեղծութիւնները, սրանցից բաց ոչինչ չէ գտել մեր ամբողջ գրականութեան մէջ կեցցէ... ճիշտ մշակականութիւն է սա. Մշակից դուրս չէք փրկութիւն... Այժմ մեր աչքերը բացեցին, այժմ մենք հասկացանք, թէ ինչու այնպէս ջերմ կերպով համբուրում են իրար հետ Մշակը և պատերի ստրուկները... որովհետեւ պապի անսխալականութեան սկզբունքը այժմ Մշակի հիմնական դադարարն է կազմում։ Մշակի բըննադատութիւնը, հրապարակաստութիւնը, փիլիսոփայութիւնը, գեղարւեստը, բոլորն էլ պատում են Մշակից դուրս փրկութիւն չըլինելու ըսկզբունքի շուրջը... Եթէ ոչ, ինչ է նշանակում չիշել միայն և անպատճառ պ. Ահարոնեանի վէպիկները։ Միթէ ոչ մի արժանիք չունեն Մշակի աչքում, մեր պարբերական թերթերում, ամսագիրներում լոյս տեսած վէպերն ու վէպիկները։ Փափագեանի «Ասպէս» վէպիկը, որ տըպ-

ւեց, Տաւադի վերջին համարներում, թէ իր գեղարեստով և թէ մանաւանդ իր նիւթով արժէ Մշակի շատ վէպերին և առաջնորդներին։ Նույն պարոնը քանիցս յայտարարեց, որ բոլորովին պատրաստ է իր մի մեծ վէպը և առաջարկեց միջոց ունեցողներին հրատարակել նրան, բայց Նիւ-Եորկից մինչև Կալիֆոռնիա հատիկ հաց չը գտնեցաւ, որ միջոց ունենար մի վէպ հրատարակելու։ Լէօն Մեյիֆի աղջկայ կողքին պէտք էր արձանագրել և այդ երևույթը։ Զիրվանգադէի «Քաօս» մեծ վէպը մինչև այժմ տպարանի պատերից չեն դուրս գալիս նիւթական պատճառներով։ Ինչու է լուր Մշակը այդ մասին։ Ինչ բանաստեղծութիւններին է վերաբերում, բոլորովին անարդարութիւն է բաւականա՛յն պ. Ծատուրեանի մի քանի ոտանաւորներով և կատարելապէս ուրանալ այն մի շարք ընտիր բանաստեղծութիւնները, որոնք ղետեղւել են Տաւադի և Մուրհի էջերում։

Անցնելով մեր գրականութեան հրապարակաստական մասին, կասենք, որ ոչ մի թերթ, այնքան վաղ ի վերջ և անբովանդակ չէ եղել անցեալ տարի, որպէս Մշակը։ Մի ամբողջ խումբ ուժիկ ստացող ղեկավարներով, ինքը Մշակի խմբագրութիւնը բաւականանում է երբեմն մի մի խիստ անհետաքրքիր թուոցիկ առաջնորդողներ թխելով։ Թերթի էջերը լցում են հեռւից եկող անվարձ թղթակիցների յօդաճներով, որոնք եթէ չըլինէին, Մշակի մէջ կարգաւոր ոչինչ չէր լինի։ Մի տասնեակ խմբագիրներ, փափուկ ռոճիկներ ստանալով, չեն կարողանում տալ մի հատիկ Գրիգոր Արծրունու տւած նիւթի տասներորդականը, և իրանց ձրիակերութիւնը արդարացնելու համար մի զլուխ աղաղակում են, թէ այլևս հայոց ազգը չէ ծնում և չէ ծնելու Գրիգոր Արծրունու նման ոչ-ժերի և հարկէ, Մշակի մտաւորապէս յոգնած բանակի մէջ այլևս հնար չըկայ Արծրունիներ առաջացնելու։ Բայց այդ ապականւած մթնոլորտից դուրս կըծնեն և հէնց այժմ էլ ծնւած են աւելի էլ բարձր ոչ-ժեր։ Տարբերութիւնը նրա մէջն է, որ այժմ յարդի վրայ արդելառիթ արարածներ են նստած և թոյլ չեն տալիս արտայայտելու գոյութիւն ունեցող

ոչ-ժերին։ Կրկնում ենք, որ հէնց Մշակն է, որ այլ ևս հրապարակաստական-գիտական ոչ մի հետաքրքրութիւն չէ ներկայացնում։ Թող Մշակի ղեկավարները մի ընդհանրեցնեն Սալգատտի բազարի կեղտոտ մթնոլորտը և շրջեն մեր վաւառներում, մի փոքր թարմանալու նպատակով նրանք կըտեսնեն, որ Տաւադը, Մուրհը, Աղբիւրը մինչև անգամ Արաբաք աւելի սնունդ են տալիս, աւելի բաւականութիւն են պատճառում ուսումնասիրաւ ընթերցողին, քան թէ մեծախօս Մշակը։ Իսկ եթէ Մշակը դիտմամբ իր աչքերը փակում է իրականութեան առջև, իբր թէ արհամարելով, բայց իրօք երկիւղ կրելով, և չընկալելով է դնում թէ ինչպէս նոր ծագած առաջադիմական բանակը ջարդուփշուր է անում Մշակո Նոր-Պարեան պառաւած կուսակցութիւնները, յանուն ազգի մարդկութեան և գիտութեան, այդ արդէն ուրիշ հարց է։

Տննդեան տօները առիթով անգլիական թագուհին մի բացատրութիւն է տւել, որը ցոյց է տալիս, թէ զօրեղ գահերի վրայ անգամ գեղեցիկ սեռը կարողանում է պահպանել կանացի փափուկ սիրտը։

«Մենք շատ պատերազմներ ենք մղել — ասում է քաղաքիկ — բայց մեր նպատակը միշտ խաղաղութիւն է եղել։ Միայն խաղաղութեան համար կարելի է պատերազմ մղել։ Ժողովուրդը կարող է ճշմարտապէս դարգանալ միայն խաղաղութեան գրօշակի տակ։ Ես բոլորովին չեմ ցանկանում, որ անգլիական ազգը դադարէ ուսումնասիրել զինուորական արւեստը, չեմ կամենում, որ նա կորցնէ այն ոգին, որի օգնութեամբ նա այնպիսի բարձր դիրք է ձեռք բերել։ Բայց եթէ ինձանից կախւած լինէր, ապա ես կըրնամսէլ, որ բոլոր նաւերը, որ հանգիստում են ձովերում և նաւահանգիստներում, բարեւէին իրար բարեկամութեան և խաղաղութեան խօսքերով»։

«Русск. Мысль» ամսագիրը խօսելով ժամանակակից ռուսական թատրոնի ընկած լինելու մասին, խիստ ուշադրութեան արժանի նկատողութիւններ է անում։

«Բայց հօ չէ կարող թատրոնը չարտել միւլնոյն հին թատրերգներով։ Մենք կամենում ենք տեսնել այնպիսի թատրերգներ, որոնք նկարագրէին մեր ժամա-

նական կեանքը, սակայն այդ թատերերգները չըկան Մենք վազում ենք թատրոն. չուսումով տեսնել բեմի վրայ մեր կեանքից վերցրած պատկերները, լսել խական կեանքի թռիչքները, բաց գուրս ենք գալիս թատրոնից չուսալսաբաժնի մտածելով, թե, ու՞մ պատկերն են նկարում սրանք, հրտեղից են լսել այդ խօսակցութիւնները:

ԻՄ ԱՅՅԸ ԼՈՒԻՍԱՐ-ՓԱՇԱՆ

(Յիսուսի քրիստոսը)

1895 թ. մայիսեան մի գեղեցիկ օր էր. Միւնխէնից գնացել էի Զոտուգարոյ և այնտեղից Ազգաբնակչի գերմանական գեղեցիկ քաղաքները պլուտելու: Ազգաբնակչի մի քանի վերստի վրայ գտնուում է Կոլէնդէն գիւղը, որ միացած է քաղաքի հետ հրաշալի ծառուղիով և իւրաքանչիւր ժամը մի անգամ գնում, գալիս է քաղաք: Անդորրութեան գրկում, այս ծառատանի գիւղի մի ծայրում գտնուում է Եւրոպայում նշանաւոր բժշկապետ Հէսինգի բուժարանը, ուր աշխարհիս ամեն անկիւնից հիւանդներ են դալիս դարմանելու: Այստեղ հաշմանդամները, կաղերն են բժշկուում: Հետաքրքրեցի տեսնել այս հիմնարկութիւնը և ներկայանալով բժշկապետին, նրա սիրալիր ուղեկցութեամբ դիտեցի այդ սքանչելի բուժարանը, Խօսակցութեան մէջ բժշկապետը ի միջի ալոց հարդրեց ինձ, որ այժմ իր մօտ է բժշկուում նշանաւոր դիպլոմատ Նուբար-Փաշան: Յաջող պատեհ էր տեսնելու հայազն հանճարին և առանց վալրկեան կորցնելու, աճապարեցի դէպի նրա բնակարանը: Ինձ դիմաւորեց մի գերմանուհի տիկին, յայտնելով, որ նորին վսեմութիւնն արդէն իջել է մարզանոցը, ուր մարզել տալու: Թողնելով այցետոմս և խնդրելով, որ ինձ ժամադիր լինին, ուղևորուեցի ընդհանուր ընթերցարանը, ուր հարկերաւոր լրագրների մէջ տեսայ «Нов. Вр.», «Новости» և «Неделя» թերթերը: Մի ժամից չետոյ նոյն գերմանուհին եկաւ ինձ հրաւիրելու իր տիրոջ մօտ: Բուժարանի վերին չարկում մի քանի սենեակներ էր բռնած Նուբար-Փաշան. հետն էր և իր ամուսինը, թուխ դէմքով բարձրահասակ մի կին: Սենեակը մտնելով Նուբար Փաշան բարձրացաւ տեղից և բռնելով ձեռք բազմեցրեց իր հանդէպ:

— Ձերդ վսեմութիւն, քաղցր առիթ հանդիսացաւ ինձ և երջանիկ եմ ձեզ այցելելով:

— Ձեր հիւանդութիւնն ինչ է:

— Ես առողջ եմ և ոսկի ճանապարհորդ:

— Կովկասի բոլոր քաղաքները ճանաչում էք:

— Համարեա թէ բոլորը:

— Զրոյցը ընդհատեց Նուբար-Փաշան և կաղեկող գնաց միւս սենեակը ու վերադարձաւ մի քարտէզ ձեռին:

— Ասացէք խնդրեմ, այդ ինչպէս է, որ այս ընդարձակ քարտէզի մէջ չըկայ Ղարաբաղը:

— Անկարելի է, որ չըլինի:

Եւ բանալով քարտէզը, ցոյց տւի Գանձակի նահանգը, Զուշու գաւառը:

— Ա, ուրեմն էլ Ղարաբաղ չի անւանուում, այլ Զուշու գաւառ, Գանձակի նահանգ: Գիտէք, ես Ղարաբաղի եմ, իմ պապը այնտեղից է գալի: Որքան կրկանեալի մի անգամ այդ կողմերը գալ:

— Նախաճաշը պատրաստ է դուռը, բանալով յայտարարեց սպասաւորը, ընդհատելով Նուբար-Փաշայի խօսքը:

ԲԱՊԱՄԱՆ

(Կրտսերների)

ԵՐԵՒԱՆԻ ԼՈՐԵՆՏԻՐ-ԲԱՊԱՄԱՆԻ ԼՈՒՍԱՐԻ ՃԱՌԸ

Դեկտեմբերի 28 ին քաղաքային խորհրդարանում իր բացած առաջին նիստում, հետեւեալ ճառը խօսեց Երեւանի նոր քաղաքագլուխ պ. Ի. Մեկիք-Ազմայեան.

Պ. պ. Իրաւասուններ.

«Բանալով ներկայ ժողովը ես, ամենից առաջ, իմ սրբազան պարտականութիւնս եմ համարում յայտնել ձեզ իմ խորին շնորհակալութիւնը, ձեր դէպի ինձ ցոյց տւած այն գերազանց ուշադրութեան համար, որով առաջարկեցիք ինձ այս պաշտօնը: Գնահատելով դէպի ինձ ունեցած այդպիսի խորին վստահութիւնը, ես պիտք է գործ դնեմ իմ բոլոր ջանքերը արդարացնելու ձեր այդ հուատար:

«Ձեզ լաւ յայտնի են իմ աշխատութիւնը և ջանքերը, որ ինչն էլ գործերի համար, հնարաւորութեան սահմաններում, իսկ առանձնապէս քաղաքային, մայրենի գործում ես չոչ ունեմ իմ չարաբայիցնէլ, գոնէ չընաբել ձեր յոյսերը:

«Բաւականացած ծանօթ չըլլնելով առաջիկայ գործերի ծրագրի հետ, ես թէև չըպիտի խնայեմ իմ բոլոր ջանքերը այդ

գործերի համար, սակայն առանց ձեր մասնակցութեան իմ ջանքերը ապարդիւն կըմնան:

«Հետեւած լինելով քաղաքային ինքնավարական գործերին լրացրութեան մէջ, և անձամբ տեսած լինելով թիֆլիսում ու Պետերբուրգում իմ եղած ժամանակը, ես իմ ուշադրութիւնը դարձրի մի անբնական երևոյթի վրայ, այդ է՝ Գուժայի և Ուպրաւայի մէջ եղած անտագոնիզմը (հակառակութիւնը): Մտածել էք դուք արդեօք, պարոններ, թէ ինչից է առաջ պիտի այդ երևոյթը և ինչու: Այդ առաջանում է նրանից, որ այն տեղերում պ. պ. իրաւասուները գտնուում են կեանքի ուրիշ պայմաններում և այլ դրութեան մէջ:

«Տեսնելով գեղեցիկ գարգաւած, լուսաւոր դահլիճը, հասարակութիւնը, բողկացած մեծ մասամբ տիկիներէից իւրաքանչիւրը այդ իրաւասուներից ակամայ գգում է, որ ինքը խաղում է մի որոշ դեր և ինչ որ ինքը կատէ այսօր, նոյնը վաղը պիտի խօսեն քաղաքում և նոյն լաւ մամուլի մէջ, այդ պատճառով էլ նա առանձնապէս գնահատում է իր իրաւունքը, իր ճառը և չաճախ, աշխատելով գեղեցիկ խօսել, նա մոռանում է թէ ինչ և ինչի մասին է ճառում: Այդ պարոնների այդպիսի վերաճարձ դրութիւնը (взвешанное положение), նրանց ցանկութիւնը՝ պերճախօսութեամբ գերազանցել միւսներին, չըզգալով դրա ծանրութիւնը և վտանգը, թող չէ տալիս նրանց հասուն դատողութեամբ խօսել գործի մասին, չարգել անձնաւորութիւնը և այլն. և յամախ, չնչին պատճառներից գրգռելով, տեղի են ունենում կատաղի վիճաբանութիւններ, որոնց հետեւանք այն տեղից հեռանում են թշնամացած:

«Իսկ այդպիսի երևոյթը կարող է միայն խանգարել ինքնավարական գործի չաջող ընթացքը: Մենք չենք գործում հանդիսականների համար, մենք ճանաչում ենք մէկ մէկիւմ մեզնից ոչ ոք էլ չի աշխատելու գերազանցել միւսին: Մեզ համար անհրաժեշտ է մտածած կերպով գործին կաշել և պիտի գործենք համեստ, առանց աղմուկի, քանի որ գործերը խիստ շատ են, մինչև անգամ այնքան շատ, որ չեն իմանում սրտեղից սկսել: Ինքնավարական գործի չաջողակ ընթանալու համար դուժմայի ներկայ կապակերպութեան մէջ կան բոլոր անհրաժեշտ ոյժերը: Մեր մէջ կան իրաւաբաններ, արեւոտագէտներ, բժիշկներ և փորձած վաճառականներ, այդ պայմանները մեզ չաջողութիւն են խոստանում. մեզ համար ամօթ կըլինի գործ չըլլնել մեր բոլոր ջանքերը քաղաքի կառավարելու գործում. ուրեմն Աստուծ մեզ հետ, ձեռք տանք գործին և չըխաբենք մեզ վրայ դրած յոյսերը:

Իրաւասուներն ու հանդիսականները ծափահարութեամբ ընդունեցին իրանց սիրած քաղաքագլուխի այդ խօսքերը:

ՎԵՋ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՆԻՍՆԱԿՈ- ՉՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԸ

Ամսոյս 13-ի երեկոյեան, ս. Յով-
հաննէս Մկրտչի ծննդեան և աղ-
գիս ՎեՋ. Հայրապետի անւանա-
կոչութեան նախատօնակը կատար-
ւեցաւ մեծ շքով:

Դեռ Յ ժամից սկսել էր Վան-
քի գաւիթը լցել երկու սեռի ժո-
ղովրդի բազմութեամբ և Վանքի
դանդակի ղողանջիւնը մի առան-
ձին խորհրդաւոր կերպով հրաւի-
րում էր հայ ժողովրդին դէպի
եկեղեցի: Եզանակը շատ գեղեցիկ
էր:

Առաջնորդարանի առջև 4 ժա-
մին կազմ և պատրաստ էր հո-
գեւորական դասը լիակատար զգես-
տաւորաձ, մոմերով, խաչառով,
բուրվառակիրներով և քշոցակիր-
ներով: 4¹/₄-ին Վեճը իջնելով
շուրջառ առաւ և ամպհովանու
տակ մտնելով թափորը ուղղեց
դէպի եկեղեցի. Վեճափառի առ-
ջևից երկու սարկաւազներ տանում
էին Հայրապետական քօղը, երկու
վարդապետ՝ խաչ և գաւազան և
շաթիւրները՝ աւանդական ասա-
ներ:

Ներսիսեան դպրոցի երգեցիկ
խումբը երգում էր «Հրաշափառ
Աստուծ», իսկ երբ մտան եկեղեցի՝
«Ուրախ լեր» շարականները: Տա-
ճարում Նորին Սրբութիւնը «Ու-
րախ եղէ ես» սաղմոսը արտասանե-
լով՝ ապա սկսեցաւ ժամերգութիւնը
և Նախատօնակից յետ դարձեալ
հանդիսով դարձաւ Վեճարան:

Միւս օրը պատարագիչ էր Նո-
րին Վեճափառութեան գաւաղա-
նակիր Տ. Կորին վարդապետը:

«Տէր ողորմեա-ից» առանջ ծե-
րունագարդ Հայրապետը դառնա-
լով դէպի ժողովուրդը բացատրեց
նրանց օրւայ տօնի նշանակութիւնը
և խոստացաւ, որ առաջիկայ կի-
րակի պիտի քարոզ խօսէ Մողնույ
եկեղեցում:

Պատարագից յետոյ հոգեւորա-
կան դասի ներկայութեամբ, որոնց
հանդիսադիրն էր ինքը Ն. Սրբու-
թիւնը, կատարեցաւ Հայրապե-
տական մաղթանք: Մաղթանքը

աւարտելուց յետ հէնց նոյն իսկ
եկեղեցում հոգեւորական դասը շը-
նորհաւորեց Վեճափառին անւա-
նակոչութեան տօնը և նոյն հան-
գիտով առաջնորդեցին մինչև Վե-
ճարան:

Արդէն վեճարանը լիքն էր հա-
ռարակութեան դանազան դասա-
կարգերի ներկայացուցիչների բազ-
մութեամբ, որոնք հետզհետէ շնոր-
հաւորեցին Վեճին. նախ՝ Ներսի-
սեան դպրանոցի պ. տեսուչը ուսուց-
չական խմբով, ապա հոգաբարձուներ-
ը, այնուհետև բոլոր հայ խմբադիր-
ները, ոմանք ուսւ խմբագիրնե-
րից, զրոյներ, և այլն, կամենդանտ
պ. Ի. Ռէյսէր, քաղաքագլուխ պ.
Գ. Եւանդուկեանց, բանտալին տե-
սուչը և այլն և այլն, խումբ խումբ
օրիորդներ և տիկիներ, բարեգոր-
ծական բնկերութեանց վարչու-
թիւնները և այլն:

Մինչև երեկոյ շարունակում
էին շնորհաւորական այցելութիւն-
ները և հազիւ էր հելթ հասնում
նրանց:

Երեկոյին Վանքի բակում լու-
սավառութիւն կար, իսկ Վեճարա-
նում Ներսիսեան դպրոցի երգեցիկ
խումբը երգում էր պատշաճի եր-
գեր:

Գրեթէ Ռուսիոյ և արտասահ-
մանի բոլոր հայաբնակ քաղաք-
ներից և աւաններից շնորհաւորա-
կան հեռագիրներ ստացւեցան թէ
հոգեւորականներից և թէ հայ հա-
մայնքներից:

գ ե դ ա Ր Ե Ս

Թատրոն, երաժշտութիւն

Հայկ. ներկայացումներ Բագում

Յունւարի 2-ին խաղացին հնացած
ու մաշած «Քոյր Թեբեղա» 5 գործ.
դրաման, հեղ. Կոմոլետտի, թարգ. Մ.
Մ. Աւալեանի: Այս պիէսը շատ ան-
գամ է խաղացւած Թիֆլիսում ու
Բագում հայերէն և ռուսերէն ու
լաւ ծանօթ է հասարակութեան:
Պիէսի միակ արժանիքը այն կտոր-
ներն են, որտեղ հեղինակը դուրս է

բերում կուսանոցային կեանքի վար-
չական կազմի մէջ տիրող փարիսե-
ցիութիւնը, կեղծիքն ու աղէտու-
թիւնը, իսկ մնացածը մեյրաբանաշա-
կան բոլոր պակասութիւններն ունի:
Ափսոս, որ այս պիէսի մէջ չէ դուրս
բերած կուսանոցային կեանքը իր
ամբողջութեամբ, բանի որ կուսանոց-
ները ընդհանրապէս, ի հարկէ և
հայերինն էլ, ներկայացնում են այն
բները, ուր բամբասան բը, մոցիբու-
լութիւնը, վաշխառութիւնն ու խա-
բարբախտութիւնը ճիշդով ու ճողկե-
լով՝ երկպառակութեան ու փոխադարձ
թշնամութեան սերմեր են սփռում
խաղաղ բնտանեկան շրջաններում: Չէ
որ կոյտերն էլ պարապ խօս չեն մնա-
լու, մի որևէ զբաղմունք հարկաւոր
է նրանց...

Բայց դառնանք ներկայացման: Իհնչ
անել խաղի կողմից այնպիսի մի պիէսի
համար, որի մէջ խաղալու ոչինչ չըկա-
միակ խաղալու դերը տ. Մելիքեանինն
էր, որը և չաջող տարաւ, իսկ միւս-
ները շատ սառնութեամբ անցկացրին
իրանց դերերը. ժողովրդի վրայ էլ, ինչ
կասկած, որ աննպաստ տպաւորու-
թիւն թողեցին թէ պիէսը և թէ
խաղը:

Յունւարի 8-ին երկրորդ անգամ
տրեց Գ. Կոպլէի «Թագի հումաւ»
դրաման. թատրոնը ծալէ ի ծալք լի
էր: Ուրախալի է, որ այս տարի ժո-
ղովուրդը աւելի սիրով է յաճախում
թատրոն, քան անցեալ տարի. այս
տարի գրեթէ անչաջող ներկայացում
մուտքի կողմից չի եղել, որից պէտք
է եզրակացնել թէ մեր բեմի գոյու-
թիւնը ապագայի համար ապահո-
ված է:

Յունւարի 9 ին ի նպաստ պ. Արա-
սեանի խաղացին Բիսոսնի «Նճարան-
վագոնների կանցալիթ» 3 գործ.
կոմեդիան, թարգ. Արաքսեանի և
վերջը Օրբանալու Բեքը», վոդ. 1
գործ. հեղ. Ա. Սարգսեան: Արեւա-
տեանի: Առաջին պիէսը իր անմիտ,
թեթեւ բովանդակութեամբ շատ ծի-
ծաղեցրեց հասարակութեան, որովհե-
տեւ հեղինակն էլ, ինչպէս երևում է
միայն նպատակ է ունեցել իր այդ
պիէսով որպի կարելի է շատ ծիծա-
ղեցնել հասարակութեան, կոհել է
ամեն բան, ամեն տարրական գրական,
հոգեբանական պայմաններ միմիայն
նրա համար, որ ժողովրդին ծիծաղեցնէ:

եթէ մարդ պիէս գրելիս ճիծաղը լինի նպատակը, աչն ժամանակ պիէս գրելուց էլ հեշտ բան չի կարող լինել... Վերը չիշած պիէսը կըստգի մեծ քաղաքների անունով միայն թատրոնների համար և ոչ թէ հայկական բեմին:

Այդ երեկոյ իր փոքրիկ, երկրորդական, բաց վերին աստիճանի տիպիքական դերում մեծ չափով թիւն ունեցաւ. պ. Աւետեանը: Յաւալի երեւոյթ. մենք միշտ դանդաղաբան ենք թէ երևան չեն գալիս նոր ոյժեր, իսկ երբեմն մեր քթի տակ եղածներին չենք ուզում տեսնել: Բնչու թատրոնի ղեկավարները չեն ուզում միջոց տալ առաջադիմելու պ. Աւետեանին, որը միշտ, թէ անցեալ տարի և թէ այս տարի օրինակելի է եղել իր պարտաճանաչ և բարեխիղճ վերաբերմամբ դէպի թատրոնական գործը:

Ինչու հնարաւորութիւն չեն տալիս այդ դերասանին բոլորովին նւիրւելու բեմին, որին նա աշտ ծառայում է կողմնակի կերպով: Երբեմն պէս առանձին առանձին հրաւերով ընդունում է այս կամ այն դերը:

Ընդհանրապէս, բացի պ. Աւետեանից, միւս դերակատարները, թող էին: Բաւերի ու Նախագահութիւնների շփոթութիւն, կանչում են Ֆրանսուա (1), փոխանակ Ֆրանսուազ, Ժողէֆ, փոխանակ Ժորժ. կողմը մորի հաւաքելու համար չէ վերցնում իր ժամանակին դերակատարը, շփոթում էին mise en scene և այլն և այլն և այլն...

Մի խօսքով վերը չիշած դատարկ, բաց կենդանի, աշխույժ խաղ պահանջող պիէսը միանգամայն մեր խմբի բանը չէ և իսկի հարկաւոր էլ չէ, որ այդ պիէսը խաղան: Թէ Բնչու տ. Սիրանոյշը համաձայնել էր խաղալ Լիւսիա-ի դերը, աչգ. երեք միայն թատրոնի դրամարկդին է յայտնի...

Ա. Նազարեթեան.

Տօնածառ Ղարում

Տարեմուտի գիշերը հաչկաթուղիկ հասարակութիւնը յօգուտ նորակառուց ծխական ուսումնարանի տեղ մի պարահանդէս տօնածառով: Ուսումնարանի աշակերտները էր կազմած երգեցիկ խումբ, որը բաւական չափով կերպով երգեց մի քանի ժողովրդական

երգեր: Նոյն աշակերտները և աշակերտուհիները մի քանիսը արտասանեցին ոտանաւորներ հաչոց-և ուսաց բանաստեղծներից և Կրիլովի առակներից. իսկ սիրողները ներկայացրին Ռուդկովսկու «Ինքնասպաններ» կոտակերպութիւնը:

Ընդհանրապէս երեկոյթը շատ չափով և ուրախ անցաւ. և բաւականութիւն տեղ ներկայ գտնուող հանդիսականներին, որի համար բուռն շնորհակալութիւն յայտնում ենք այդ գործի ձեռնարկողներին, որոնք չեն խնայում իրանց աշխատութիւնը. իսկ ցաւելով յայտնում ենք, որ Ղարսի 60 տուն հաչկաթուղիկներից 10 տուն հաչկաթուղիկ ներկայ էին գտնուել, իսկ մնացեալներն աչս անգամ ևս ինչպէս և անցեալ անգամներին խոց էին տւել:

Արդեօք Բնչն է ստիպում դրանց հեռու փախչել երեկոյթներից և ներկայացումներից, իրանց ժլատութիւնը թէ խաւարամտութիւնը.— հաստատապէս պէտք է մատնացոյց անել վերջինին, որովհետեւ աչգ. մեծապատիւ աղաներին շատ անգամ տեսնում ենք իրանց ընտանիքներով ցիրկի նստարանների վրայ, որի համար չեն խնայում բնաւ շուշաբար ծախսելու իրանց բուբլիները. իսկ երբ հերթը գալիս է բարեգործական նպատակներով տուած ներկայացումներին, չափահասների աչգ. բարոյական կրթարանին, խնայում են աչգ. ժամանակ նոյն իսկ կողակներն և ուրանում են դրանից ստացած բարոյական խրատները: Մի կողմից մի քանի անձնաւորութիւններ ամեն միջոց գործ են դնում, ամեն զոհաբերութիւն յանձն են առնում, որ թէ աչգ. միակ հիմնարկութիւնը չըզրկւի գոյութիւնից և թէ միեւնոյն ժամանակ աչգ. կողմացած հասարակութեանը դուրս քաշեն խաւարի տղմից ու բարոյապէս հաւասարեցնեն շրջապատող ազգերի հետ, միւս կողմից աչգ. մեծապատիւները բացի նրանից, որ իրանք չեն ուզում և չէին էլ ցանկանաչ ներկայ գտնուելու կատարող երեկոյթին և ներկայացումներին, միեւնոյն ժամանակ դեռ խոչընդոտներ էլ են սարքում սիրողների դէմ և միամիտ հասարակութեանը քարոզում չըզնալ, հեռու մնալ և պէտք եղած ժամանակ արգելք էլ դառնալ: Ահա հենց աչգ. է պատճառը որ կազմած ներկայացումներին և երե-

կոյթներին միշտ միեւնոյն անձաւորութիւններն են ներկայ լինում. իսկ աչգ. նորակազմ սիրողների խումբը պէտք է ասած որ կըմնան միշտ միեւնոյն եռանդի մէջ, ինչպէս որ սկսել են, և աղաների աչգ. պիսի սառ վերաբերութիւնը չի կարող իջեցնել նրանց ոչ եռանդը և ոչ սէրը դէպի բարեգործութիւն կոչւած գործը:

Ա. Խոսա

ԲԱԳԻԻ ՀԱՅ ԴՐԱՄԱՍԻՔԱՎԱՆ ԽՄԲԻ
ՐԷԺԻՍՈՐ Պ. Ս. ՀԱՍՈՒՄԵԱՆԻ ՈՒՂԵՐԶԸ
ՏԻԿ. ՍԱԹԻՆԻԿ ՉՄԱԿԵԱՆԻ ՅՅ ԱՄԵԱՅ
ՏՕՆԱՍԽՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

«Ազնիւ տիկին».

Բազւի հաչ դրամատիքական խումբը պատիւ է արել ինձ՝ ձեր բեմական ազնիւ գործունէութեան ՅՅ-ամեակի տօնին մատուցանել ձեզ իր չարգանաց պսակը և արտայայտիչ լինել իր զգացմանց առ ձեզ, ազնիւ տիկին, որ անդրանիկ առաքեալն էք քանդած օջախից մնացած աչս միակ դպրոցի, ուր զեղարեւտը փափկացնում է մեր սիրտը և լուսաւորում մեր միտքը, հիշելով ձեր լսողութեանը մեր սիրելի, պաշտելի մայրենի լեզուով:

Աչս կեղծիքի աշխարհը, որի ամբողջ արտաքինը կազմւած է ներկած, կարկատած կտաններից, թղթերից և փայտերի կտորներից, ուր ամեն ինչ հիմնւած է կեղծ իլլիւզիայի վրայ,— կրթելով և զարմացնելով հասարակութեան, միեւնոյն ժամանակ բնդունակ է մարդկային շատ փափուկ զգացմունքներից զրկել այն արհեստաւոր դերասանին, որ բաւականին ոյժ և գիտութիւն չունի... Եւ որքան շատ է աչգ. պիսիների թիւը: Սակայն երեսուն և հինգ տարի աչգ. կեղծիքի աշխարհը չէ կարողացել սալաւաղել այն սէրը, որ բնութիւնը ձեզ շնորհել է դէպի մայրենի բեմը և զեղարեւտը ու շնորհալի դերասանուհու մէջ մինչև մինչև ցարդ պահպանել է ազնիւ մարդը:

Հասարակութիւնը տեսնում է միայն աչս տեղը, բեմը, ուր մենք կանդնած ենք. իսկ մենք գիտենք թէ Բնչ կաչ և միւս կողմը, կուլիսների յետեւ: Աչնտեղ են թաղւած արտիստի արտասուքները և վշտերը: Զատերն են յուսահատուել և փախել աչգ. արտասուքներից և վշտերից. սակայն դուք բեմ էք եկել այնպիսի մի ժամանակ,

Պատարկապոստիկներ

Նկար Ն. Բարդիսենի.

երբ ոչ միայն արտասուքներ կաշին բեմի վրա, այլ կար հալածանք և ատելութիւն բեմի վրայ և արհամարհանք դէպ արտիստի հասարակութեան մէջ. Դուք անցաք քաջութեամբ երկար փշոտ ճանապարհը, չաղթեցիք ժամանակին և ի դէմս ձեր՝ զեղարեստը՝ չաղթեց տղիստութեանը: Բաւական է որ ձեր օրինակին հետեւի ամեն մի ազնիւ հայ կին, որ կրկանանայ նւիրել հայ բեմին ոչ թէ նրան շահագործելու նպատակով, այլ իր ոչ ժերը նրա նեղանի վրայ ողջակէզ մատուցանելու համար: Խոստ է ճանապարհը և փշեայ սլակը:

Բայց թող փշեայ լինի սլակը, սակայն նա սլակ է...

Իսկ թէ գաղափարը չաղթող է, դրա ապացոյցն այն է որ այսօր հայ հասարակութիւնը պսակում է ձեզ դափնիներով և ցնցութեամբ աղաղակում է — «կեցցէ տիկին Սաթիւիկ Զմշկեան»:

ՏԻԿ. ՍԱԹԻՒԻԿ ԶՄՇԿԵԱՆԻ 35-ԱՄ-ԵՆՅ ՏՕՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տ. Սաթիւիկ Զմշկեանի երեսունհինգամեայ յոբելեանը, որ կատարւեց, հինգշաբթի, ամսույս 14-ին Բանկային թատրոնում, շատ փառահեղ էր: Յօբելեարուհին խաղում էր երիտասարդական աշխոյժով:

Յօբելեարուհուն մատուցած ցուցերն անկեղծ էին, սրտանց և մեծ: Ներկայացումը վերջանալուց բեմի վրայ բոլորածեղ զեղեցիկ շարժած էին պատգամաւորներն իրանց պսակներով և ընծաներով: Հէնց որ յօբելեարուհին երևաց բեմի վրայ, որին ուղեկցում էր թատերաւէր պ. Ամիրան Մանգինեան, հասարակութիւնը սկսեց որոտալից ծափահարութիւն, որ տեւեց քան հինգ րոպէ: Սկսեցին կարգաւ ուղեբաններ և մատուցանել սլակներ:

Ուղեբաններ և սլակներ կաշին՝ Վրաց դրամատիկ խմբի կողմից (դափնեայ սլակ), Թիֆ. Արտիստիկ ընկերութիւնից (զափ. սլակ), Բագւայ դրամատիկ խմբի կողմից (արծաթի սլակ), Կանանց Բարեգործ. ընկ.-ից (արծաթէ սերւիկ): Հայ «Երկրպագուներին» (բրիլիանտ մատանի), Թիֆ.

տիկիններից (վիճակ. տոմս) Թիֆ. հայ.ց դրամատիկ խմբից (ալբոմ) և ուրիշ ընծաներ: Տարագի ներկայ №-ում տպագրում ենք Բագւայ դրամատիկ խմբի կողմից պ. Ս. Հախումեանի կարգացած ուղեբան և մեր աշխատակից պ. Յար. Թումանեանի ոտանաւորը, որ նրա կողմից կարգաց դերասան Խարազեան, հեռագրներ ամեն տեղից ստացւած էին, որոնց թւում Սմբատ Զահ-Աղիբեց, Գ. Ջանշեանից, ուսանողութիւններից և այլն և այլն:

Օպերային ներկայացումները ընթանում են աւելի աշուղ: Տ. Մարտելյոնի օր-օրի վրայ աւելի է սքանչեցնում իր ունկնդիրներին:

Բենեֆիսները շաբաթական երկու երեք անգամ շարունակւում են և շատ նպատաւոր են մուտքի կողմից: Պ. Արցիմովիչի բենեֆիսը մի սիրուն տօնախմբութիւն էր, անթիւ ծաղիկների, պսակների, ընծաներ ստացաւ նա: Չատ մաքուր տպագրւած նրա պատկերները ցանկում էին հանդիսականների վրայ: Սրա հակառակ լիբրի-բարիտոն, խելացի արտիստ Դեյլա-Տորէի բենեֆիսին թատրոնը համարեա թէ դատարկ էր: Ի՞նչով բացատրել այդ տեսակ կոնտրաստներ:

Դ ա ռ ց ա կ ա ն

Վեհափառ Կաթողիկոսը հաստատել է ուսուցչական թոշակարկի ծրագիրը, որ կազմել էր Ներսիս. դպրոցի հոգաբարձութիւնը: Մի քանի փոփոխութիւններ են արած Վեհափառի հրամանով այդ ծրագրի մէջ: Կենսաթոշակ կրտսեան 15 տարի դպրոցին ծառայող ուսուցիչները և լիակատար 25 տարի ծառայողները: Մինչև տասն տարի թոշակարկից ոչ ոքի չի սուրի նստատ կամ թոշակ:

— Պերմի նահանգի գաւառներից մինը գիմել է լուսաւորութեան նախարարութեան խնդրելով, որ մտցնել ընդհանուր դրողիտութեան պարտաւորացումը և լայն կերպով տարածել մասնաւոր գիւղատնտեսական և արհեստաւորական կրթութիւնը:

— Օգոստոսին Օդեսայում տեղի կունենայ տեխնիկական կրթութեան ուսումնական գործիչների համաժողովը:

— Լուսաւորութեան նախարարութիւնը բացատրել է, որ իրական սե-

ռին պատկանող անհատները, չընաչկով տարիքի որբանութեան, իրաւունք ունեն քննութիւն տալու իրական զինագրի վեցերորդ կամ եօթերորդ դաստան դասընթացից, միայն թէ չեն ընդունուի չիշեալ գիմնագիտներում:

— Պետերբուրգի համալսարանի դոպրոցին կից բացւած են ձրի դասընթացներ, ուր պիտի ուսուցիչներ պատրաստեն համալսարան երկխաներին դաս տալու համար: Դասընթացը տեւում է երկու տարի: Առաջին տարին տեսական է, իսկ երկրորդ՝ գործնական, այսինքն ուսուցչացուն ուղղակի դասեր տալով պիտի վարժութիւն ձեռք բերէ: Անկասկած մեզ հայերիս մէջ ևս հարկւարուր համալսարան կան: Ըջ որ սրանք էլ մարդիկ են, բայց մեր երիտասարդութեան մէջ մի հատիկ անձն չըկայ, որ կամենար ներել իրան այդ աստուածահաճոյ գործին, համալսարանի դասատուութեանը:

Գեղարուեստական նորութիւններ

1798 թւին Գերմանիայի Վէյմար քաղաքում տեղի ունեցաւ մի թատրոնական դէպք, որ ահագին նշանակութիւն ունեցաւ գերմանական ինտելիգենցիայի համար: Առաջին անգամ խաղացեց Զիլլերի «Վալլենստեյնի բանակը» ողբերգը, որ մեծ տպաւորութիւն թողեց: Այնուհետեւ մինչև այժմ շարունակ կրկնեցին այդ խաղը ամբողջ Գերմանիայում: Ամենքին հիացնում էր նրա բանաստեղծական լեզուի անսովոր ոյժն ու փայլը և պատմական պատկերների պայծառութիւնը: Այս տարի Գերմանիայում տօնեցին չիշեալ ողբերգի հարիւրամեակը, ներկայացնելով նրան բոլոր նշանաւոր թատրոններում: Մանաւանդ փառաւոր կերպով տօնեցին Վէյմարում, ըստ որում զլիսաւոր դերը խաղում էր երեւելի գերասան Ջոնէնտալ:

Դրական նորութիւններ

Լոյս է տեսել Բագւում «Иллюстрация» ամիսը. երկու անգամ հրատարակող հանդիսի առաջին №-ը, խմբագրութեամբ պ. Պ. Դուկախեանի: Հրատարակութիւն Բագւայ նախարարիւնաբերողների: «Иллюстрация», որ

ամբողջովին նւիրւած է նախապէս գործին, անշուշտ մեծ ծառայութիւն կանի և օգտակար ուղեցոյց կըլինի նախարարականութեանը: Առաջին №-ը 4 1/2 մեծագիր թերթից է կազմւած, մաքուր տպագրութիւն և շատ շքեղ թուղթ: Յանկանալով այդ մասնագիտական թերթին յարատեւ առողջ կեանք, կըցանկանանք նոյնպէս, որ նա այնքան զարգանայ և մեծանայ, որ կարող լինի աւելի յաճախ, շաբաթը մի քանի անգամ լոյս տեսնել, ունենալով յաւելւած տեղական կեանքը, քրոնիկոնը և այլն:

— Բժշկութեան դոկտոր Դէյլիլին նշանակւած է Պետերբուրգի կոմիտետի գրաքննիչ: Թատերական գրաւորների գրաքննիչ յայտնի գերող Վսէվոլոդ Սոլովիեւ արձակւած է պաշտօնից, որը յանձնւած է ներքին գործերի նախարարութեան պաշտօնեայ Կրիկովսկիին:

— Ելեմտի նախարարութիւնը հրատարակում է Պուշկինի ընտիր գրքւածքների ժողովածուն, որ ձրիաբար բաժանէ իր իրաւունքի տակ դտնւող դպրոցների աշակերտներին: Երկրագործութեան նախարարութիւնը մտադիր է գնել չիշեալ հրատարակութիւնից հարկաւոր քանակութեամբ, անտառային և գիւղատնտեսական դըպրոցների ուսանողներին նոյնպէս ձրիաբար բաժանելու համար:

— Ասում են թէ Բագւի մի քանի գումարատէրերի մէջ միաք է ծագել հրատարակել մեծ քանակութեամբ Աբովեանի և Բաֆֆի ընտիր գրքւածքները և ձրիաբար տարածել ժողովրդի աղքատ ընտանիքների մէջ: Հաւատմանք...

Լ Ո Ւ Ր Ե Ր

Երկրիս Իշխան Առաւիարչապետ Գ. Ս. Գալիցին առաջիկայ շաբաթ կ'ուղևորւի Պետերբուրգ հետն ունենալով իր դիւանի տեսուչը և երկու պաշտօնեայ:

Այս օրերս կըվերադառնայ Պետերբուրգից երկրիս Առաւիարչապետի օգնական գեներալ Ֆրեդէ:

Մի ամուսնայ արձակուրդով Պետերբուրգ է գնացել Թիֆլիսի նահանգապետ պ. Բիկով:

Թիֆլիսում ժողովւած են այժմ Անդրկովկասի նահանգապետները:

Թիֆ. քաղ. Վարչութեան անգամների և Խոհրդարանի իրաւասունների մէջ անձնականութեան հասցրած ներհակութիւնը շարունակում է ի վնաս քաղաքային շահերի: Այսպիսի դրութիւն անսպասելի չէր, որովհետև իրաւասունների մէջ կան մարդիկ, որոնք անընդունակ ճշմարիտ գործ կատարելու, երկպառակութեամբ, մանրմունք, անշնան գանցառութիւններ մատի փաթաթան շինած, թմբակահարում են ի լուր աշխարհի, տգեղ վարմունքներ վերագրելով այս ու այն գործիչին: Վերջն էլ գայտնում են, որ մեր ձեռքով լուր ուղտ վարձրած, ստուգութեան կարօտ լուրերը, իբրև փաստ առնում են անմաքուր ձեռքերով այս ու այն գրիչ բռնողներ և մեղ գատափետում:

Յայտնի է, որ Բագւի Մարդասիրական ընկերութեան ընդհանուր ժողովը պիտի տեղի ունենայ ըստ կանոնագրութեան յունւար ամսի ընթացքում: Անշուշտ խորհուրդը այժմ պատրաստում է աչդ ժողովի համար, բաց հասարակութիւնը դեռ ոչինչ չըգիտէ: Յանկալի է, որ խորհուրդը այժմից իսկ տեղեկութիւն տայ հասարակութեան, թէ ինչ նորանոր գործեր ունի աչքի առաջ, ինչ գործադրութիւն պիտի տրւի ընկերութեան գումարներին, քանի որ դպրոցների բացակայութեան պատճառով նրա դումարի մեծ մասը ազատ է մնում: Մտադիր չէ արդեօք խորհուրդը առաջարկել ընդհանուր ժողովին նպաստել այն մի շարք գրողներին, որոնք խելացնորութիւն ունին՝ հաջող գրականութիւնը ծաղկեցնելու համար, իրանց անձը կամաւոր նահատակութեան ենթարկելու: Այդ նրբութիւնները ընկերութեան անգամներին հասկացնելու համար, ցանկալի է, որ մեր խրմբագրատները և գրական շրջանները ներկայացուցիչներ ունենային ընդհանուր ժողովում:

Գարնանային գեղեցիկ եղանակները շարունակում են Թիֆլիսում և փողոցները օրական մի անգամ ջրում են: Սակայն գիշերները բաւական ցուրտ է և չիշեցնել է տալիս մեղ

տարւայ որ եղանակ լինելը և չէ գրկում բարեգործներին սարքելու բարենորոտակ երեկոյթներ ու հանգէսներ: Զուտով կայանալու է հրատ, Բնկ. երեկոյթը Արտիստիկ. թատրոնի դահլիճում: Թատերասէրների մի նոր խումբ այստեղ մի ներկայացում է տալու: Ապա յարգելի տ. Մարիամ Ծովիանեանի նախաձեռնութեամբ Սոլովիի ձրի ճաշարանի օգտին լինելու է Թիֆ. ժողովարանում դիմակահանգէս: Աւելացրէք սրան և ցիբկն ու օպերետը, որ զարմատէր Թիֆլիսցիներին ձմրան երկարատե գիշերները տաղտկալի չեն երևում:

Զուտով լոյս կըտեսնի Ռուսիայի քաղաքների առողջական դրութեան պաշտօնական հաշիւը: Հաշիւը երևում է, որ 1897 թւին Ռուսիայում եղել են 36 միլիօն հիւանդներ (կընշանակէ ազգաբնակչութեան կէսը): Համեմատելով ուրիշ պետութիւնների հետ, Ռուսիան առաջինն է մահացութեան մէջ Ղազանում, հաշտարխանում և Սարատովում մեռնողների թիւը աւելի է եղել, քան թէ ծնւողներին: Թէ որքան անբաւարար է քաղաքների առողջական դրութիւնը, երևում է նրանից, որ օրինակ Ղազանը տարեկան ծախսում է քաղաքի առողջապահութեան համար միայն 700 ռուբլի:

Բալախանիում բացւեց նախարարիւնաբերողների ընկերութեան միջոցներով կառուցւած հիւանդանոցը: Օժման հանդիսին հրաւիրւած էին թէ ռուսաց և թէ հայոց քահանաները: Ներկայ էր և նահանգապետը և բազմաթիւ հիւրեր: Հիւանդանոցը հինգ բաժին ունի. 1) վիրաբուժական, 2) տերապեւտիկական, 3) կանանց և ակնաբուժական, 4) հնդախտի, 5) տարափոխիկ հիւանդութեանց: Զորքորդն ունի առանձնակի տղամարդկանց ու կանանց բաժիններ, իսկ հինգերորդը բաղկացած է երեք մասնաբաժիններից: Հիւանդանոցը հիմնած ու կազմակերպւած է, ի նկատի ունենալով գիտութեան ամենանոր ցուցմունքները: Հիւանդանոցում պիտի գետեղեն 150 հիւանդներ, բաց անհրաժեշտ տեղերում կարելի է աչդ թիւը հասցնել 200-ի: Այնուամենայնիւ աչդ հիւան

դանոցը չէ կարող բաւականացնել Բալխանիի պահանջին, ուստի և ցանկալի է մտածել մի երկրորդի մասին:

Հարց է ծագել ազատելու կոչներին բոլոր դրամական տուրքերից:

Բազմի մահմեդականների ընթերցարանը, որպէս լուծ էնք, նիւթական սղութեան պատճառով կարող է փակել: Այդ շատ ցաւալի կըլինի: Միթէ իրաւ Բազմի թուրք երիտասարդները թոյլ կրտան աչդ:

Պետերբուրգի հարուստ կանանց շրջանում միտք է ծագել՝ մի մեծ բնակատեղի (կոլոնիա) հիմնել ապուշ կամ կաթածաճար երեխաների համար:

Սե. քաղաքի հաշ լուսաւորչական ծխի ընտրած քահանայացու՝ պ. Ն. Տէր-Կարապետեանը դետկտեմբ. 22-ին ձեռնադրել է քահանայ և ներկայումս Բազում քառասունք է պահում:

Նորընծայ տէր-հայրը աւարտել է Ս. Եղմիածնի ձեմարանը և ուսուցիչ է եղել Երևանի թեմական զբարոցում:

Մարտից սկսեալ փոստով փոխադրող գումարի համար, եթէ նա 25 րուբլոց աւելի է, պիտի վճարւի 25 կոպ.: Փոխադրութիւններ ընդունելու են այնպիսի տեղերի համար, ուր գանձարան չըլինելու պատճառով մինչև այժմ չէին ընդունում:

Ազովեան ծովի փերում դարմանալի երեւոյթ է տեղի ունենում այս տարի: Այնտեղ արդէն գարուն է. ծառերը պտուկ են արել, դաշտերի ծաղիկները բացել են, Ազովեան ծովը և Դնէպր գետը սառուցից մաքրւել են և նաւագնացութիւնը վերսկսել է:

Բազում ամեն խնդիր լուծւում է, բայց ջրի խնդիրն է, որ տակաւին ոչ մի յառաջադիմութիւն չէ անում: Քուռից ջուր բերելու հարցը ձգձգւում է. Իսկ տեղական ջրհորների ջրերը մեծ մասամբ հակառողջական են, ծովից պատրաստած ջուրն էլ չէ բաւականացնում քաղաքին և առանձնապէս դուր էլ չէ գալիս ազ-

գաբնակութեան: Մեզ համար հասկանալի չէ, թէ ինչու քաղաքային վարչութիւնը չէ օգտւում այն ջրերից, որ անցուշտ գտնւում են քաղաքի հարաւ-արեւմտեան բարձրավանդակի տակ: Այստեղ զոյւթիւն ունեցող մի քանի ջրհորները, ցոյց են տալիս, որ զոյւթիւն ունի շատ ընտիր և բաւական առատ ջուր, որից քաղաքը կարող է բաւական օգուտ քաղել:

Բաղչէ - Սարայում հրատարակող թիւրքերէն «Թեքչիման» լրագրի խմբագիր պ. Ղասպէրիսկի մի առաջնորդող յօդւածում հարց է տալիս, թէ ինչու Ռուսիայի թիւրքերը ուրիշ հպատակ ազգերի նման չեն սովորում սեփական լեզուն, և պատասխանում է. «Որովհետեւ թիւրքերը այնքան են սիրում իրանց կրօնը, որ չեն կարող երբէք իրանց որդիներին ուղարկել այն ուսումնարանները, որ իսլամի կրօնը չի դասախօսում, ուէք մեզ ուսումնարաններ, ուր կրօնն ու ուսման էլ լեզուն միասին սովորեն մեր զաւակները, և՛ մենք կրտանք ձեզ ահագին քանակութեամբ ուսներէն իմացող թիւրքեր: Բազուն ձեզ օրինակ, շնորհիւ «Ռուսո Թարատսկի» ուսումնարաններին, այժմ թիւրքերը չեն խորտուում իրանց զաւակներին ուսներէն սովորեցնելու գաղափարից»:

Երեւանից մեզ գրում են. «Այս երեք օր է, մասվաճառները գործադու են արել: Յունարի համար ոչ խարի մսի սակագին է նշանակւած ֆունտը 7 կոպէկ, այդպէս էր վճել ուղարւան և դեկտեմբերի 28-ի ժողովում դուժման էլ միաձայն հաւանութիւն տեց դրան: Այդ կարգադրութիւնից դժգոհ՝ մասվաճառները այլ ևս ոչխար չեն մորթում, խանութները մեծ մասամբ փակ են և պատճառ են բռնում, որ այդ գնով ծախելը անհնարին է: Եթէ ուղարւան և դուժման հարկաւոր են համարել միայն 7 կոպէկ նշանակել դրա համար, նրանք անշուշտ չարգելի պատճառներ կունենան. իսկ թէ ինչու են մասվաճառները հակառակում, այդ էլ ոչոքի համար զաղտնիք չէ—այդ նրանց վաղեմի փեշակն է: Պէտք է չիշել, որ Երևանում չորաքչի (հացագործ) և դասաբ (մսավաճառ) թուրքերը ամենից կատաղիներն են և նրանցից ոչ

ոք չի կարողացել զուլս հանել: Սրանից առաջ ինչքան քաղաքագլուխներ են եղել, չեն գիմացել դրանց հետ կուռւմ և վերջ ի վերջոյ խաղալիկ են դարձել այդ հաջիների ու մաշագինների ձեռքում: Նոյն անգուսպ կամայականութիւնն է, որ այսօր էլ նրանց ստիպում է փակել խանութները և աչպիսի օրերում ժողովուրդը չէ կարողանում միս ձարել: Խոստովանում ենք, դժարին րոպէներին մէջ են ասրում այժմ մեր քաղաքային ինքնավարութեան նորընտիր ղեկավարները, ժողովուրդը հետաքրքրութեամբ սկսած է թէ ինչ դիրք կըբռնեն այս գործում իր այդ հաւատարմատարները: Միթէ այս անգամ էլ դասաբները պիտի ապացուցանեն, որ չիրաւի անընկճելի են...»

ՄԵՐ ԶՆՈՐՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Յայտնում ենք շնորհակալութիւն մեր թղթակիցներին, աշխատակիցներին և բարեկամ ընթերցողներին, որոնք նոր տարւալ, Գննդեան տօների առիթով շնորհաւորութիւններ էին ուղարկել մեզ: Փոխադարձ, հրապարակով շնորհաւորելով նրանց նոր տարի, մենք մաղթում ենք, որ զալ տարին, քսաներորդ դարը մենք թեւակոխենք և շնորհաւորենք միմեանց ոչ թէ սոսկ, սովորական, մոնատոն ֆրապներով և ձևերով, այլ զիտակցաբար գիմաւորենք նոր տարեշրջանը՝ զինւած զիտութեամբ, օժտւած առաքինի և անաչառ իմացականութեամբ: Սուտն ու քսութիւնը, կեղծաւորութիւնն ու ամբարտաւանութիւնը թաղած լինինք եսակտն, խաբեբայ տասնէններորդ տարի հետ:

ՆՈՒՐԱՏՈՒՔԻՆՆԵՐ

Վեհափառ Կաթողիկոսը Մեծիկի բերդը այցելելով 10-ր. էր Եւբիի բանաւորեակներին մաս ապու համար: Այդ հաճելիւրոյք բանի վաւերութիւնը սարեւց Նորին Օծուքեան անաւան կոչութեան օրը:

—Յերիս Դօխան Կառավարչութեան Ս. Ս. Գալիցիցի կառավարչի համալսարանի կողմից Գալիցիցիի Կառավարչութեան օգտին 100 ր. է ներկայ:

—Պետերբուրգի Կառավարչութեան կողմից օգտին Բուխարիի Կառավարչութեան 4000 ր. է ներկայ:

Խառն լուրեր

Սպանիան մտադիր է վաճառելու իր բոլոր կղզիները, որոնք այժմ, այսպիսին կուրան կորցնելուց չետոյ, այլ ևս ոչ մի շահ չեն բերում և ի գոլը ծախս են նստում: Իսկ այդ ծախսերի համար Սպանիան աւելորդ դրամ չունի: Այդպիսով Սպանիան դադարում է ծովային պետութիւն լինելուց և անցնում է երրորդական պետութիւնների շարքը, մինչդեռ մինչև այժմ երրորդական էր համարւում:

—Փրանսիան աշխատում է բարեկամանալ Գերմանիայի հետ: Գերմանական աչքի կաշարուհին Անգլիայից վերադառնալով, պիտի անցնէր Պարիզով: Նա ճանապարհորդում էր բոլորովին ծայտեալ կերպով: Նախագահ Ժորժը տեղեկանալով այդ մասին, շտապեց հաղորդել կաշարին, թէ ինքը պատրաստ է կաշարուհու կարգադրութեան տակ դնելու իր սալոն-վագոնը: Սակայն կաշարը չընդունեց առաջարկութիւնը... Ինչ օրի է մնացել Փրանսիան, որ ոչ միայն մոռանում է էլզաս Լոտարինգիան, այլև սալոն-վագոններ է առաջարկում և մերժում ստանում...

—Վոլոմբուսի դադարը նորից կողպել են: Դադարը տանում են Սիւրիիա, որ հանդիսաւոր ընդունելութիւն պիտի լինի: Սրանք ասում են՝ հարսանիքից չետոյ թմբուկ ածել:

—Աւստրիայի նախկին նախարար Մադէյսկի մի գրքոյկ է հրատարակել, որով չրադիր է առաջարկում Աւստրիայի զանազան ազգերի մէջ համերաշխութիւնը վերականգնելու համար: Մադէյսկի առաջարկում է օրէնքով ընդունել իւրաքանչիւր ժողովրդի ազգայնութիւնը, այսինքն որ իւրաքանչիւր ազգ կատարեալ իրաւունք ունենայ իր ազգայնութիւնը պահպանելու:

—Կրէտէի մահմեդական հոգևորականութեան հրաւերի համեմատ թագաւորազն Գէորգին ներկայ է եղել Կանէայի գլխաւոր մզկիթի ծիսակա-

տարութեանը: Մզկիթը բոլորովին լիքն էր մուսուլմաններով: Առհասարակ մուսուլման կրէտացիք լաւ են վերաբերում դէպի քրիստոնեայ իշխանր:

—Իտալական լրագիրները հազորդում են, որ մի դաւադրութիւն է բացւած, որը ուղղւած է եղել Վիհէյմ կաշարի դէմ: Դաւադրութեան մասնակից են 18 իտալական անիշխանականներ:

—Հռոմում մեծ աղմուկ է հանել եզեխտների մի նշանաւոր դպրոցի խնդիրը: Եզեխտները աշխատում են, որ համալսարանի դռները բացեն իրանց դպրոցը աւարտողների համար, բայց չէ չաջողւում: Այդ առիթով Tribuna լրագիրը նկատում է, որ եզեխտները բոլորովին այնպիսի լաւ մանկավարժները չեն, որպէս ձեռնում են և իբր ապացոյց բերում է այն, որ նրանց դպրոցից դուրս եկողների շատ չնչին տոկոսն է կարողանում քննութիւն բռնել համալսարանի համար:

—Բալկանեան թերակղզին քայլ առ քայլ ամրացնում է իր քաղաքական դիրքը: Բուլղարիան դիպլոմատիկական ներկայացուցիչ է նշանակում Բերլինում, ասել է թէ այսուհետև կարող է անմիջական չարաբերութիւն ունենալ գերմանական կառավարութեան հետ, որ անկասկած մի նոր հարած է Թիւրքիայի գերիշխանութեան: Իտալիան քաղաքական ներկայացուցիչ է նշանակում: Չիւնոգորիայում Մակեդոնական հարցը չէ քննում: Թիւրքիան զեկուցում է պատրաստում այդ հարցի վերաբերեալ, բայց չաշտնի է որ այդ զեկուցումներից Եւրոպան վաղուց զգաւ է...

—Գերմանիայի յառաջագէտ բանակը հարց է տալիս թէ լիստագին Զլեզելից օտարների արտաքսելուն վերաբերեալ:

—Աւստրո-Ունգարիան նաւատորմից է ուղարկում հեռու-արեւելեան ջրերը: Ինչպէս երևում է, նա էլ կամենում է խառնել չինական հարցին... Խեղճ Չինաստան...

—Արաբիայում մեծ կոտորած է տեղի ունեցել ապստամբների և թիւրքաց զօրքի մէջ: Ապստամբները կորցրել են չորս հազար մարդ, իսկ երկու ապստամբ իրանց տնային միջոցներով

կարողանում են կուել կանոնաւոր զինւած մի զինուորի դէմ:

—Թիւրքիան սկսել է արդէն իր յառաջագիծութիւնը անել: Բնա ինչ է գրում «Ալեքսէր».—«Չեսայի» (Seutari d'Albanie) վալիի խնդիրքի համաձայն, ծովային գործերի մինիստրութիւնը կուղարկի փոքրիկ շոգենաւներ Բօեանա գետի վրայ բանեցնելու համար, ի հարկէ, աւելորդ է ասել, որ այդ բանը Ալբանիայի բնական բերքերը արտաճելու դիւրութիւն կըտայ տեղական ժողովրդին, որ մեծ բարիք է»:

—Եմէի ընդհանուր կառավարչի հեռագիրը Բ. Իրան:

«Ստացւած պաշտօնական յայտարարութիւններից երևում է, որ Աստուծոյ տաւած յաջողութեամբ և մեր խալիիայի և կաշար շնորհիւ, կաշարական դուռները, որ գտնւում են Զահլու, Ֆասսիհում և Ֆէֆլում, կարողացել են վանել աւազակներին (իմա ապստամբներին):

«Այն խառնակութիւնները և կոտորածները, որոնց կենդաններն էին այդ երեք գաւառները, բոլորովին վերջացել են և կատարեալ անդորրութեան մէջ ապրող ժողովուրդը իր երաւտագիտութեան անկեղծ արտայայտութիւնները դնում են Ն. Կ. Վ. Սուլթանի գահի ոտերի տակ, իրանց հաւատարմական զգացումների հետ»:

Ո՛վ հաւատաց:

Մեր պատկերներ

«ԳԵՂԵՅԱՌԹԻՒՆ ԵՒ ԱՅԼԱՆԻՍԱՌԻԹԻՒՆ»։ Նկար չէլալան Նկարչ Կոնրադ Կիզելի

Մեր ընթերցողները վաղուց ծանօթ են տաղանդաւոր նկարչի վրձնի հետ: Նրա նկարները միշտ գերազանցում են իրանց հիանալի տեխնիկով և եփայտեմտով: Այդ ստեղծագործութեան մէջ, որի օրինակը սպաւորում ենք սոցն համարում, զարմանալի կենդանի կերպով է արտադրւած գրացիօզ կնոջ նկարը, որ նայում է եպոնական անդրիին: Այնպիսի եպոնական յիգուրը, ծաւաւ ոտերով կարծես թէ նայում է գեղեկուհուն իր ծուռ աչքերով և ժլուտում է...

Ո՛ր աշխարհում չէ ալանդակը գեղեկի վրայ ծիծաղում...

5-1

ՀԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է 1899 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

XVII ԱՂԲԻԻՐ XVII X ՏԱՐԱՉ X

Պ Ե Ր Դ Ն Ե Ր Ը

Հին Յունաստանի չքնաղ առասպելներից երկու խոմո-օլեոգրաֆիական շարժը պատկերներ պատ-
րաստած եւրոպայի հռչակաւոր գործարարներում

I) ԱՆՏԻԳՈՆԱ ԵՒ ԷԴԻՊՈՍ

II) ԱՆՏԻԳՈՆԱ ԵՒ ԻՍՄԵՆՍ

Ուղարկուում են բաժանորդներին տարեկան բաժանորդագրինը լիովին վճարող-
ներին հէնց այժմ եանից:

Բ Ա Փ Ա Ն Ո Ր Դ Ա Գ Ի Ն

ԱՂԲԻՐԻ տարեկան 3 ր. պրէմիայով 4 ր. ՏԱՐԱՉԻ տարեկան 6 ր., պրէմիայով 7 ր.,
բաժանորդագրինը արտասահման 5 ր. (15 Փռ.): բաժանորդագրինը արտասահման 10 ր. (30 Փռ.):

ԱՂԲԻՐ Է ՏԱՐԱՉ միևնույն հասցեով և պրէմիաներ 10 ր. բացի ստա-
ստացող բաժանորդը փոխանակ 11 ր. վճարում է միայն 10 ր. այդ ձրի նում է ՏԱՐԱՉԻ

գեղանի փա- ՕՐԱՅԱՅԱՅ 1899 թ. Աղբիւր և Տարաչ միևնույն հասցեով բաժանորդը կրտսանայ եւ
նակազմ հետեւեալ պրէմիաներ աւելացնելով բաժանորդագրին ՄԻՍՅՆ 2 ր. ԱՂԲԻՐԻ ՄԱՏԵՐ

հետեւեալ պրէմիաներ աւելացնելով բաժանորդագրին ՄԻՍՅՆ 2 ր. ԱՂԲԻՐԻ ՄԱՏԵՐ
ԱՂԲԻՐԻ ՄԱՏԵՐ վեց շէղ փառակազմ գրեկներ:

Հասցէ՝ Тифлис, (Тифлис, (Тифлис, пр. 7) редакция иллюстр. жур. Агбуры-Тарачъ կամ Tiflis (Caucase) Red. der. Agbur. et Taraz.
Տեղեֆոն խմբագրութեան № 282, տպարանի № 101.

Խ Մ Բ Ա Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ի Ց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տարաչի ներկայ. № 3-ն էլ է 3 1/2 թերթից լույս տես-
նում և ուղարկուում նրանց, որոնք նորոգել են բաժա-
նորդագրութիւնը:

Աղբիւր-Տարաչի առաջիկայ 1899 թ. պրէմիաները 1) Անթիգո-
նա եւ Էդիպոս. 2) Անտիգոնա եւ Իսմէնա ստացել են վաղուց և
բաժանորդներին հէնց այժմեանից են տրուում այդ պրէմիաները:
Թիֆլիսում կարելի է ստանալ խմբագրութեանս զրատենեակում, Բա-
զու-Յըք. Թառապեանցների գրավաճառանոցում, Բալթիսանի-պ. Աղ.
Արէլեանից, Սեւ. Գաղաքում պ. Խանդ. Խանդամբեանից, (Միւրգա-
յեան ընկ. գրասենեակ) Ախալքալաք-պ. Ջալ. Տէր-Գրիգորեանից,
Դանձակ-պ. Ա. Թառումեանի տպարանից, Ն. Նախիջևան-պ.
Ատրպետից, Ռոստոմ-պ. Ջալ. Բալուղեանից, Մեր-պ. Ա. Յով-
սէփեանից, Կարգլան-պ. Հմայեակ Խաթակնեանից: Այն քաղաքներում,
որ Բարեգործ. Ընկ. ունի միջոց եւ գրադարաններ (Զուբի, Երե-
ւան, Ալեքսանդրապոլ, Գորի, Կ. Նախիջևան, Բաքում, Ն. Բա-
յազէ, Նաղզուան, Կարս, Գերբենդ, Վաղարշապատ, Արմաւիր, Թե-
լաւ, Արդիւն, Նուխի, Ախալցխա), աշտեղ էլ ուղարկած են այդ
պրէմիաներից ի ջոյց ղնելու: Պատուով ուղղակի միւս քաղաքների բաժա-
նորդներին է ուղարկուում:

1. Վիւքուլեայի գաղտնիքը (շա-
րուն.) — Ատրպետի. 2. Թշառ. եղ-
բոր (բանաստ.) — Բալուղեան. 3.
Մահան. երկիւղը (վերջ). բժշկ. Բ.
Նաւատարդեան. 4. Քաղաքակրթա-
կան մեթոդներ. Ս. Թ. 5. Քննադա-
տական. Տեսութիւն 1898 թ. առ-
սահայ գրականութեան. 6. Է. Տէր-
Գրիգորեանց. Գ. 2 մշկեան. 7. Երկա-
ճաւոր Պարսկաստանը. 8. Գեղարեստ.
ա) Օպերա, բ) Գաբալի նկարները. 9.
Նամակ խմբագրութեան. 10. Դպրո-
ցական. 11. Լուրեր. 12. Գրական. 13.
Գեղարեստական. 14. Գիտ. նորու-
թիւններ. 15. Մահգոյժ. Նրանդ.
Դադարեան. հուլ. իշխանուհի. Իշ.
Սեւաստ. Միրսի. 16. Խառն լուրեր.
17. Նոսոյ. բժշկական. 18. Ճանապ.
հաղորդ. 19. Մեր պատկերները. ա)
Հալաճականը. բ) Միջն. ասպետ. գ)
Սիրոյ երգ. դ) Օպերայում. ե) Թրաճ-
կան որսը. 20. Ընդդիմաբոսութիւն. Լ.
Սափարեանց. 21. Այլ և այլք. 22.
Սուրհանդակ. 23. Յայտարարութիւն-
ներ.

ՀԱՄԱԿԱՆ ԽՄԱՐԱԳՈՒԹԵԱՆ

Մեծապատիւ պ. խմբագիր.

Թող տւէք ինձ 2եր չարգելի շաբաթաթերթի միջոցով յայտնել իմ խորին և անկեղծ շնորհակալութիւնս այն անձանց, հաստատութիւններին և ուսանողութեան, որոնք պատեցին ինձ իրանց շնորհատրական հեռագրներով և ուղերձներով իմ 35-ամեայ համեստ գերասանական գործունէութեանս ամփոփումը, Անշափ երախտապարտ եմ նաև այն ազնիւ տիկնանց և օրիորդներին, որոնք անշափ անձնիրութեամբ աշխատեցին այդ տոնախմբութիւնը չաջող կացուցանելու համար:

Ընդունեցէ՛ք իմ հաւատարմութիւնս և խորին յարգանքս առ 2եզ

Սարգիսիկ - 2 ձեկեան

Մ ա հ գ ո յ ծ

ԵՐԻՄԵՆԻ ԴԱՋԱՐԵԱՆ

Անապատաւան, բազմա, կիսամերկ համարեա ամեն օր ժառանգալ այցելում էր Թիֆլիսի ընթերցարանները, Ռոս. Օձօզ. Տարազի, Մշակի խմբագրութիւնները Մուսկոյ Ղազարեան, երբեմն ընթերցարանաւոր, պարտաւանդաւ հայ ուսուցիչը Մի մանկա հալածում էր դժբախտ ուսուցիչին: Նրա բարեկամները շատ յորդորեցին, որ բողոքէ անհիւրընկալ Թիֆլիսը, հեռանայ գաւառ, իր ցնցում ջղերը ամբապնդելու, հոգեպէս մի փոքր կազդուրելու: Բայց նա յամուռեց, ապաստանեց իր նոյն իսկ բանում գիշերեց: Բայց իր սիրամ գրչից նա չընդմարեց:

Նուազ Ղազարեանը միշտ վերջին ժամանակներս էլ աշխատակցում էր Ռոս. Օձօզ. ին, Մշակին և Տարազին: Նա անցեալ ժամանակներս հիւանդացաւ Թիֆլիսի յունարի 21-ին Միքայելեան իւսանդանոցում վախճանեց: Մեկ, ժամանակ քան թաւաքեալ վաղամեա Մուսկոյի մարմինը ամփոփեցին կոշիկաւոր գերեզմանատանը:

Յունարի 19-ին վախճանեց Սոփիայում իսլամական Մարիա-Լուիզա, Բուլղարիայի իսլամական ճեղքիմանի ամուսինը: Մահը անապատեց իր դուստր շնչիւց - 24 ժամ յետոյ: Պալատական բժիշկները մահը վերագրում են ինքնուրուշիքին, որ բարդ կերպարանք ստացաւ բոկի իր բոկովում և վաղաժամանակ ծնունդի պատճառով, որ բուն օր առաջ էր եղել:

Բուլղարիայի ամբողջ ժողովուրդը սուգի մէջ մտաւ, սև գրծակներ են բարձրացրած ամեն տեղ: Ժողովուրդը սրբում է վաղաքառամ իսլամական մահը:

Երցացում վախճանեց սոյն ամսին պէս. խորհ. անդամ իսլ. Պ. Սեւաստայուկ Միրսիսին. նա ծնւած է 1825 թին և յայտնի է կովկասում ու երկար ժամանակ ծառայութեան մէջ է եղել. վաղէի է առ ժամանակ և կովկասի փոխարհայի օգնականի պատգով:

Մեր պատկերները

ՀԱՄԱՐԱԳՈՒԹԵԱՆ

Ահա այն հալածականը, որ երկար ժամանակ տառապելով ու բարկոճելով ճշմարտութեան խօսքեր էր սերմանել ճգնում իր հայրենիքի, մէջ և որ այժմ ամեն կողմից ատելութեան, հալածանքի ու նախատիքի տակ կ'ըլլա, ստիպւում է փախչել իր հայրենական տնից, բռնել իր որբ, միակ բողոք ձեռքը և գնալ հեռու, ազատելու համար այն տղէտ ամբողջից, որ սիրում է ճահճի մէջ ապրել և վախճաններով է դիմաւորում նոր, թարմացնող հոսանքներին. Գնում է հալածականը, իր սիրած, իրան ոյժ տաող միակ գիրքը թեւի տակ, և չըզիտէ ուր դնել չոզնած գրութիւնը:

ՕՊԵՐԱՅՈՒՄ 1792 թ. նկար Միլլերի:

Օպերան Փրանսիայում 1792 թ. ինչի ունեցել այն երաժշտական արժանատիւութիւնները, որ պահանջում է ներկայ ժամանակս: Նոյն իսկ այն ժամանակ մողան պահանջում էր, որ կանաչ օթեակներում նստէին դիմաւորում (մասկոպ):

Մեր պատկերում ներկայացւած է օթեակը, որից նկատուում է մի չքնաղ արարած. Մատաղահաս սիրուն աղջիկը վերցրել է իր գէմքից դիմաւոր և նկատելով իր ծանօթին, ժպտում է, որի ժամանակ փայլում են նրա մարգարտանման ատամները:

Սուերազճերը տաղանդաւոր նկարիչը գծել է անհամեմատ գեղեցիկ և նկարը թողնում է հետաքրքրողի փայլաւոր տպաւորութիւն:

Այլ և այլ

Մի նշանաւոր գիտ: Ամերիկայի գիտնական Տեդա մի միջոց է գտել, որով էլէքտրականութեան օգնութեամբ մարդու կազմածքին թթւածին է մատակարարում և ունայնում է տուբերկուրոզ բացիները: Տեդայի միջոցով կարելի է լինում ի միջի աշխարհ բժշկի շաքարի և կաշիի հիւանդութիւնները: Անկասկած այդ գիտքը մեծ ապագայ ունի և պիտի օգնութեան համար բազմաթիւ տառապեալներին, որոնց պիտի օրբ բժշկութիւնը չէ կարողանալ օգնել:

Լեհական յայտնի հնագիտ Ղիպակին հնարել է մի մեքենայ, որ շարժում է լոյսի ազդեցութեամբ: Այդ մեքենան հիմք բնդունելով, նա շինել է մէկ ուսմբ, որի ներսում տեղաւորում է լի-

շեալ մեքենան: Այդպէս պատրաստած ուսմբը կարելի է հեռուց պայծեցրել, ուղղելով նրա զոյգ լոյսի որեւէ ճառագայթ:

Ս ո լ ի հ ա ն կ ա կ

Օլրի 4. Վ. Բ. Ս. 2եր պահանջը կատարեցին. 2 ր. արժէ:

Վերսեմերգ, Պ. Բ. Ընդունեցէ՛ք մեր յարգանքը, շնորհակալութիւնս բարեմարտութիւնների համար:

Վիկ. 4. Պ. Վ. Մ.: 2եր հարգում հասցեով կապարի Աղրիւր եւ Օրացոյց. արժէ 5 ր.:

Փոքր. Գ. Թ.: Հետեալ Ա. ի. նկ. կրասնաւ:

Յարում. Գ. Մ.: Առանձին պայմաններ չունեն: Զարմար յօղածներ կրկնապահեն:

Թեոդոսիա. Խ.: Բարեկամեցէ՛ք ուղարկել: Թիֆլիս. Մուսկիսին: Սաւն ու աշտուարներ երբեք կարող չըլլա ինքն ձեզ անհոգոր գործերուց պահպանել: Զարեակեցէ՛ք հեղ աղ ձեռով, միշտ մի հոգ ձեռք կ'ըլլի ձեր անարման խնամքին յանձնած բանկալին պատանդը:

Սասախան. Ս. Գ.: Մենք բոլոր ջանքերը ցել ենք Աղրիւր-Տարազը եւմարիս հայր բազմաւոր դարձելու: Սակայն հայն էլ պարսկականութիւններ սեւի: Ի՞նչ էլ կ'արժան, հեղ ձեր այդ հայրաւոր հողում մեր քերքեր քանի վնասող բաժանորդներ ունի: Միքէ ձեր եւ ինքնանկախ հայ պարսի չէ իր օրհնում ստանալ մեր հրահրակալութիւնները, որ ամբողջովին ներում են լարիս, գեղեկիս, եւմարիս:

Օդեսա Երզ. 2եր Մեղանիա օրհնելի վէպը կրեւասարակեն կամ առանձին գրով իրեն Զատիկան ընծայ մեր բաժանորդների համար եւ կամ թէ մարտից կրկնեն ձեզազել Տարազում:

Վարձաւ Եր. Ս. Մ.: 2եզ նամակ գրեցին:

Ռուսով. Սեր.: Զայտարութիւնների համար անդորազեր կեկին ուղարկեցին:

Պեթրուրգ. Ն. Թ.: Բարեկամեցէ՛ք գրեւոր-մուս ուղարկել: 2եր նամակի համաձայն չնու օր առաջ պատվին յանձնեցին:

Տ Ե Ղ Ե Կ Ս Տ Ո Ւ

ԱՐԳԱՆԱԿԱՆ ԽԱՏՐԱՆ

Կրակի յուն. 24 Հոգեմեծներ երկուշ. 25 Մատակովի բենեֆիար 1) Իսկանի Մ-դ գործ., 2) Փանտոս ամբողջովին երեքշ. 26 Քորեա Մերաք. 29 Բեթիցի օշնակաւոր բենեֆիար Պատրաստում է չեկել և Գրեթ:

ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԹԱՏՐՈՆ

Օպերետ լուրջ բանջիւր երեկոյ բացի չինգաբիլի, որ արում են վրաց ներկայացումները թիֆլիսի Կ Բ Ո Ւ Թ Ո Ւ Վ Նիկոզ. յուն. 28 Օպերետ Մերաք. 29 Դիմակահանդէս յօղում Հաւաքարի մանկական ապագաւորանի:

ԱՐՏԻՍՏԻԿ. ԸՆԿ.

Զարեհ. 27 Երեկոյթ